

Cotanedo

Revista cultural e turística do Concello de Forcarei

Maio 1998

Antonio Fraguas Fraguas

Manuel Barreiro Duro

Avelino Senra Varela

Ernesto Vicítez Cortizo

Manuel Espiña Gamallo

Nosé M. Barreiro Gómez

Manuel Cabada Castro

Nosé M. Rivas Troitíño

Nosé Luis Barreiro Rivas

Xesús Muras Chamosa

Francisco Rozados "Rochi"

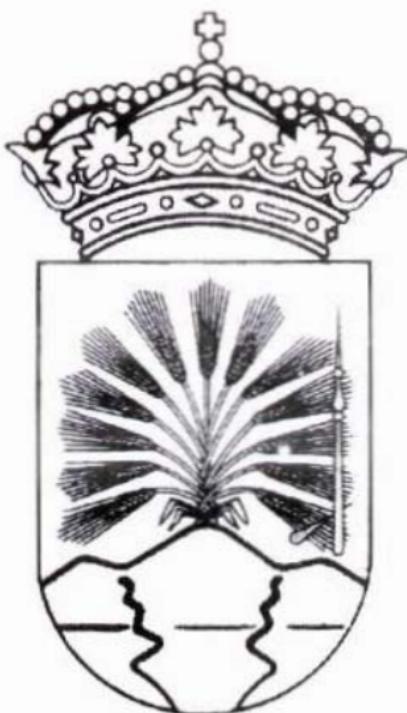
Revista número 40

Publicación da Concellería de Cultura do Concello de Forcarei

**Presidente da Comisión
de Cultura:**
Don Francisco Gómez Campos

Vocais:
Don Vicente Cortizo Blanco
Don Javier Varela Iglesias

Coordinador da publicación:
Francisco Rozados "Rochi"

Esta pulicación é gratuita. Queda prohibida a súa venda.

Portada:
"Muiñeira", de Xosé M.ª Barreiro Gómez.

ÍNDICE

Páx.

- Saúdo do Alcalde.....	4
- "Forcarei", de <i>Chano Piñeiro</i>	5
- Presentación	6
- "Terra de Montes e terras veciñas", por <i>Antonio Fraguas Fraguas</i>	8
- "O pintor e a modelo", por <i>Xosé Luis Barreiro</i>	11
- "Varias historias que tienen historia", por <i>Avelino Senra</i>	16
- "Forcarei, trazos e versos",por <i>Xesús Muras e F. Rozados "Rochi"</i>	25
- "O Castiñeiro, a árbore de moitos pobos", por <i>Ernesto Viéitez</i>	40
- "A primeira Estrada", por <i>Xosé M. Rivas Troitiño</i>	45
- " <i>Manuel Barreiro</i> , memoria viva de Forcarei" (imaxes)	48
- "Terra de Montes e o simbolismo dos montes", por <i>Manuel Cabada</i> ..	63
- "Terra de Montes : Agora ou nunca", por <i>Manuel Espiña</i>	73
- "Toponimia de Forcarei", por <i>Francisco Rozados "Rochi"</i>	79

Saúdo do Alcalde

O concello de Forcarei e a Terra de Montes toda sempre se caracterizaron, á sombra do "Monasterio de Santa María la Real de Acibeiro", por unha impronta cultural que moitas veces trascendeu as propias fronteiras locais para ser testemuña doutras culturas e civilizacións. ¿Quén de nós non ten un referente do significado que Avelino Cachafeiro, Gaiteiro de Soutelo, tivo en cidades coma Buenos Aires, Viena ou New York? ¿Quén non sabe da relevancia que tivo o pincel de Virxilio Blanco na vanguarda pictórica galega de primeiros de século? ¿Quén ousa botar en saco roto o que Chano Piñeiro legou ó cinema galego?. Poucos concellos pequenos poden dicir que tiveron tres periódicos funcionando na primeira metade do século, caso de "Umia y Lérez", "Acción Social" e "Alborear", que foron, se non escritos todos en Forcarei, sí todos participados na súa maioría por forcaricenses. Esto apórtanos unha esclarecedora idea do que a cultura encarnou sempre na nosa terra. Por eso, quero saudar con agrado a aparición dunha revista que teña por bandeira a divulgación dos valores culturais locais e desexolle que cumpla moitos números de existencia, ademais de agradece-la súa participación a todos aqueles que colaboraron neste primeiro número.

Asd.: Manuel Brea Porto
Alcalde de Forcarei

Chano Piñeiro no Forcarei do 63, cos seu primos e con Pablo Barreiro, quen máis tarde comporía para el as bandas sonoras de "Marmastunción" e "Sempre Xonxa".

Foto Manuel Barreiro

FORCAREI

"Cando quero marcharme e soñar, cerro os ollos e aparezo en Forcarei. Nos lugares que conservo na miña memoria, quizais millorados polo paso do tempo ou adaptados ó meu gusto, pero vivos no meu maxín.

Cando preciso topar o significado dalgúns sentimentos teño que volver alá. Pra recordar a neve que quelma nos ollos, o extenso cheiro a zocos, pizarrín e lameira da escola. Pra sentir o vento das noites de inverno chamar nas ventás, pra apalpar o calor do forno do pan mentres abrazaba as chamas.

Forcarei está cheo de nomes de fonda sonoridade, de vellas raíces e cargados de novas historias por inventar: Xonxa, Alda, Caladiño, Casanova, Angustias, Dorinda, Queipo, Regina, Sabino, Evangelina, Cosme, Gloria, Farria, Herculina, Larés, Rosina, Aladino ... poden ser os nomes dos protagonistas de épicas historias por descubrir.

Forcarei vivía na anguria de camiños de esperanza, moitas veces sen retorno: Arxentina, México, Arxelia, Francia, Bilbao, Alemaña, Panamá, Venezuela, Suiza, Barcelona...

Forcarei vivía esperando cartas que moitas veces nunca chegaron. Pero nunca perdimos a esperanza e seguimos indo ó Correo porque sabemos que algún día ten que chegar. Ten que chegar algo. Algo noso, sorprendente, novo e definitivo que non sabemos o que é, pero ten que chegar."

PRESENTACIÓN

Francisco Rozados "Rochi"

O 31 de maio de 1.931, a pouco máis dun mes da proclamación da 2ª República en España, nacia en Forcarei unha publicación que se calificaba a si mesma coma "Revista quincenal literaria e independiente". Esta revista era "ALBOREAL", e os seus principais artífices eran o maestro nacional Xosé Caldera Manzano, da parroquia de Millerada, e o ilustre pintor presqueirense Virxilio Blanco Garrido. Na salutación e presentación da gaceta había un claro intento de divulgación da cultura e a arte do noso municipio alén das fronteiras locais. Sesenta e sete anos despois, estoutra publicación, ainda que diferenciada enormemente na súa periodicidade, que será anual, tentará ser unha herdeira directa da inquedanza daqueles dous inclitos personaxes polo mundo da cultura e da divulgación dos valores culturais do noso pobo e da nosa comarca. Esta é unha das razóns polas que pensamos en denominala "COTAREDO", antigo topónimo do núcleo que alberga actualmente a capitalidade do concello. Cotaredo pasou a denominarse igual ca o territorio municipal, pero son moitos os habitantes que ainda lembran o seu primitivo chamadoiro. Coma tódalas cousas ou conceptos que non se usan, pasaron á mitoloxía cotiá. Con esta publicación queremos render homenaxe a un nome e tamén a unha época na que bulian especialmente non só as ideas, senón a realidade social na nosa Terra de Montes, como tamén se amosaba na propia publicidade inserta en "ALBOREAL". Nunha das súas páxinas, podíanse ollar anuncios de catro empresas de transporte local (Transportes La República, que semellaba toda unha alegoria política no seu anuncio, no que se proclamaba "Magnífico camión recientemente carrozado", El Deportivo- Servicio de viajeros -, Camión Numancia - asiste a todas las ferias de la comarca -, Manuel Campos - auto de alquiler -), o que dá idea da enorme movilidade e actividade social e económica que acompañaba, como decimos, a esoutra inquedanza polo mundo da cultura local. Debo e quero agradecer profundamente a colaboración de senlleiros homes da Terra de Montes e dos seus arredores, coma Don Antonio Fraguas Fraguas, Cronista Xeral de Galicia, quen xa colaborara prolongando a exhaustiva obra do que fora cronista da Terra de Montes, Don Antonio Rodríguez Fraiz "Canteiros e Artistas da Terra de Montes e Ribeiras do Lérez", polo seu escrito que tan enriquecedores datos aporta sobre a nosa comarca; Don Manuel Barreiro Ouro, a quen debemos tantas boas imaxes que forman parte das nosas lembranzas, autor tamén das que se poden

ollar no interior desta revista; Don Avelino Senra Varela, eminente catedrático de medicina, por esas feiticeiras narracions da vivencia da súa nenez nesta terra que poderemos ler nesta edición; Don Ernesto Viéitez Cortizo, Presidente da Real Academia Galega de Ciencias e biólogo erudito sen parangón en moitas cousas, pero sobre todo naquelo que arrodea ó castiñeiro, no que é unha autoridade mundial de recoñecidísimo prestixio, como poderemos comprobar no artigo que leva a sinatura deste home, fillo dun veciño de Valiñaxemia; Don Manuel Espiña Gamallo, coengo e loitador incansable na defensa do noso idioma, por unhas valiosísimas recetas para que perdure esta nosa cultura ameazada; Don Manuel Cabada Castro, catedrático de Filosofía e magnífico coñecedor da alma dos habitantes da Terra de Montes, como tamén teremos tempo de confirmar na súa amena lección sobre os nosos montes e as súas xentes; Don Xosé María Barreiro Gómez, pintor de exquisita pincelada e abano cromático suxestivo onde os haxa, autor da portada da publicación; Don Xosé Manuel Rivas Troitiño, quizais a persoa que xunto con don Don Avelino Senra más saiba do noso egrexio Gaiteiro de Soutelo, por esas reflexions cheas de nostalxia e amor pola terra; Don Xosé Luis Barreiro Rivas, Licenciado en Ciencias Políticas e en Filosofía e Letras, home de admirable formación cultural e intelectual, por ese artigo no que alude precisamente ó pintor de Presqueiras, Virxilio Blanco, de quen falabamos coma cofundador da revista "ALBOREAL", e Don Xesús Muras Chamosa, pintor rico en imaxinación e plasmador inesgotable da nosa luz e da nosa paisaxe, polas súas fermosas acuarelas que tan ben retratan os fitos artísticos locais. Todos fixeron posible que tivese nacemento este reflexo do latir da cultura popular que tenta sé-la publicación que tés entre as máns.

Francisco Rozados "Rochi"
Fundador e Coordinador de COTAREDO

Terra de Montes e terras veciñas

Don Antonio Fraguas Fraguas

A xeografía concede a todos cun poder adquisitivo admirar o paisaxe, a maravillosa estampa que se contempla dende un punto elevado. Damos unha volta por Acibeiro e contemplamos o mosteiro, a grandeza derruida pola desamortización. Igrexa de tres naves e moradas sen moradores; da sua vida pasada fala Don Antonio Rodríguez Fraiz, e podemos ler: "El P. Yepes recogiendo un capítulo General del Císter llevado a cabo en 1134 dice que los conventos de la nueva Orden habian de ser emplazados en lugares apartados no frecuentados por los hombres que convidasen a puntualidad, observancia y reformación. Pocos como el monasterio de Acibeiro respondieron en su emplazamiento apartado y solitario a la austerioridad de la Orden. Alzase en una encañada por la que discurre el incipiente río Lérez que tiene su origen a unos tres mil metros del cenobio entre las cumbres más altas de la provincia de Pontevedra. El Candán y el Chamor que con el Coco, el Costoia y el Seixo son los eternos gigantes de la Tierra de Montes".

Nós engadimos o monte Courego cos seus 772 m. de altitude e ten polo nacente a parroquia de Corredoira e polo Sul a de Carballedo, todo no Concello de Cotobade. Temos estado na base do Courego, as cimas son preciosos miradores e ten na sua base laxas con petroglifos e un castro na parroquia de Carballedo onde está un petroglifo que temos falado nós del. Está perto da casa do lugar de Lomba. No castro celebrábase a festa do patrón da Parroquia de San Miguel. Isa noite ían con piñas, con algún aceite facer unha luminaria con luz individual. Era costume única nas festas destas parroquias cando se botaba o fuego na víspera a comenzaos da noite, e pensamos que xa ningún fai semellante festa.

O río Lérez que nace perto do mosteiro de Acibeiro ven pasar pola beira do Courego e sigue o seu rumbo seguindo pola liña fluvial que lle fai a baixada do monte do Castelo, que fai a modo de península separando o Lérez do seu afluente o Almofrei, que baixa das parroquias de Cotobade pra botar as augas no Lérez en Bora. Eiquí están as duas pontes que moitos apartan de Pontevedra e supón que estaban eiquí en Bora; nós seguimos creendo como antes, istas son as Pontes de Bora, as do vello itinerario están onde as puxeron, están en Pontevedra.

No cantigueiro popular están os lavadoiros da roupa onde un mozo manifesta os seus deseños:

Sempre te encontro lavando
no río Lérez lixeiro,
quen me dera ser o río
onde te lavas primeiro.

O nome, iste nome da nosa terra e da veciña, Terra de Montes, paisaxe montesio de terras outas que pasan dos mil metros e quizais por ser lugar distinguida. Na sua cima estivo situado un centro onde se daba culto a Jupiter Candamio, que tiña o seu centro coa correspondente ara. A chegada dos cluniacenses transforma o núcleo montañoso en Coto do mosteiro de Acibeiro e como tal concédelle o dreito de acurrar o gando: cabalar, vacuno e ovino de todos os lugares que rodeaban este extenso monte.

O nome de Candán parece que recorda un culto pagán que podía ser o de Jupiter Candamio. Iste culto á grandeza montaraz debía ter un punto de reunión coa correspondente ara, e visto semellante lugar de culto pagán os benedictinos cistercienses cristianizaron o lugar dando culto a San Bieito, como monxes poboadores da montaña, e dende o século XII había unha pequena ermida, pequeno santuario onde se celebraba unha gran romería deica rematar o mosteiro de Acibeiro. O santuario foi adequerindo cada día máis importancia e non ían á festa de San Bieito da serra do Candán os da Terra de Montes só, tamén ían os das xurisdiccionés de Señorín, Deza, Trasdeza e outros lugares de lonxe. Todo ía moi ben pero comenzou a pelexa, que foi pasando a gresca, na que tomaban parte todos, incluidos frades e cregos, loitas ante mozos de Grava, Laro, Vilatuxe, Lalín e Silleda, contra os da Terra de Montes, cotos e xurisdiccción do mosteiro de Acibeiro (Beariz, Duasiglesias, Forcarei, Millarada, Pereira, Soutelo, Acibeiro). Os que provocaban os primeiros trompazos tiñan o grito de guerra: A min os larutos! E os de Acibeiro respondían:

Larutiño si, o son,
conóceseme ben nos dedos
e de apellido me chaman
neto de fervecanelos.

Semellantes grescas acabaron coa festa, que deixou de celebrarse e como non houbo quen mirara pola ermida, foi esmorecendo e non queda máis que un escombro de pedras para indicar o lugar.

No Seixo había un Santuario da Virxe que se via dende o monte de Pontevedra, según decía Frei Martín Sarmiento, e tamén se deixou o culto a Santa Mariña, a titular da capela, e todo se arruinou. Queda a lembranza do camiño. Era moitas veces de latrocínio por xente en gavilla, que un ano roubaron a un grupo de

xefes de seitureiros cando viñan da sega, e á pregunta do xuez.- Cómo foi posible que os roubaran se ían tantos. - Pois eran catro ou cinco. E responderon. - Porque íamos solos. Querían decir con tal expresión que non levaban os gardas de camiño ben armados que según contaban os que percorrían de lugar a lugar o Seixo, foron os que deixaron limpo o camiño, e parece que uns moricos de pedras que hai en certos lugares do camiño son humilladoiros de mortes ocasionadas entre canteiros, gardas e ladróns.

As neves do Candán e mais as do Seixo proporcionaban a neve pros refrescos en mosteiros, vilas e ciudades, e pra iso estaban os neveiros, que eran propiedade particular, con exclusiva concesión, que prohibía almacenar a neve na finca da que era propietario e estaba no fondo da caída do monte. Era aquela neve que moitas veces vía dende o patín da nosa casa de Insuela, e miña nai decía: Puxo o Seixo camisa nova. Era tamén monte de cazadores, pero endexamais fun deica iste monte, quedei sempre en Pena Cadeira e moi poucos e moi pequenos foron os días que me sentín cazador. Sempre dixen a parodia semellando un trovador. Nin sei cazar nin son cazador. Agora a ermida de Santa Mariña volveo a ser reconstruída e cunha nova casa da Santa Mariña que se celebrou iste ano a festa no dia da Santa e temos referencia da festa, que foi unha gran romería, pol-o campo ideal e a devoción á Santa milagrosa.

Antonio Fraguas Fraguas

Don Antonio Fraguas Fraguas

O pintor e a modelo

Por XOSÉ LUIS
BARREIRO RIVAS

Aínda que non anotei a data, coido que foi a comenzaos de 1969 cando Antonio Rodriguez Fraiz veu á nosa casa para facerlle un encargo a meu pai. Aquel culto crego-rector da freguesia de Campaño e Cronista Oficial de Forcarei-Terra de Montes estaba adicado naqueles días a remexer arquivos, espertar vellas memorias e limpar inscripcións tépedas de musgo e liquen, todo para dar cima a unha súa obra, cecais a máis meritaria, que recolle e historia a vida e a obra dos nosos artistas e canteiros.

Foi entón cando escoitei por primeira vez o nome de **Virxilio Blanco Garrido**, natural de Guisande, parroquia de San Miguel de Presqueiras, que era calificado polo seu biógrafo coma "un dos

millores pintores de Galicia". E por eso sentín unha especial curiosidade pola encomenda de Rodriguez Fraiz, que deixaba a meu pai encargado de ir a Presqueiras, preguntar por unha muller, prima de Virxilio, e sacarlle unha foto a un

"Miña Prima", de Virxilio Blanco Garrido

cuadro que ela debía gardar desde facía arredor de sesenta anos, cando a moza pousara coma modelo do xenial e xove artista, "cacias -decía Rodriguez Fraiz- antes de que o pintor pasara pola Academia de Bellas Artes de Madrid e de que fixera a súa frutifera estadía na

1.-Rodriguez Praiz, A. (1982) : Canteiros e Artistas de Terra de Montes e Ribeiras do Lérez. Pontevedra: Comisión de Cultura da Excma. Diputación de Pontevedra e Concellos de Cerdedo e Forcarei.

2.-Cfr.: Rodriguez Praiz, A.; Canteiros e Artistas..., op. cit., pp. 52-60.

Feito o encargo, meu pai e más o crego de Campañó extendéronse un bo anaco da tarde lembrando a persoalidade do pintor e a súa época, con moitas referencias a aquela revista "Alborear", confundada polo pintor de Guisande e polo mestre de Millerada don **Xosé Caldera Manzano**, que tantos froitos deitou entre as xentes da Terra de Montes, e que sirveu de impulso para unha opinión pública que se adhireu entusiasmada ós aires de libertade e cultura levantados pola II República. E foi por eles que souben tamén do bo facer literario e da profunda vea poética de don **Manuel Campos Saborido**, daquela crego de Acibeiro, e rector de Millerada despois, que fora asiduo colabourador de **Blanco e Caldera** e constituía un dos grandes atractivos da súa memorable revista.

Eis, pois, a razón pola que, tres días máis tarde, nos presentamos na casa de don **Senén**, cura párroco de Presqueiras, para que nos dese razón da muller que buscábamos e nos indicara a casa onde vivía. O crego non estaba na rectoral, porque había funeral en Pardesoa. Pero estaba a súa ama, que

nos acompañou deixa unha casiña da aldea, onde vivia, segundo nos dixo, a prima de Virxilio.

A casa estaba soia, coa porta lixeiramente entornada e unha fiestra aberta de par en par, presa das pombeñas de ferro que flanqueaban o oco. Pero deseguida conectámos con unha veciña extremeira, que lavaba ós platos nun vertedeiro de pedra ó pe da fiestra que daba ó camiño, que nos indicou -con moito detalle, por certo- que a muller da casa fora buscar un feixe de herba, e que non tardaría en voltar. E por eso gardo a imaxe viva daquela modelo de Presqueiras, toda vestida de negro, con pano e mandil, calzada con zocos, e con un feixe de herba, más ben pequeneiro, equilibrado na cabeza.

Dixémoslle que íamos a percuta dun cadro de **Virxilio**, e preguntámoslle se nolo podía enseñar e se nos daba autorización para fotografialo. Ela, despois de tirar o feixe no curral, dixo que sí, que se ia asear un pouquiño, e que no lo traía fora para que o virámos con boa lus. E pouco despois apareceu no umbral da porta co cadro na man.

Era un óleo sobre tea, ainda no bastidor e sen marco, bastante ben conservado, e impresionante de veras, tanto na sua factura primorosa coma no

seu contexto aldeán, íntimo, suxerente e profundamente humano. Ainda que o que nos deixou verdadeiramente abraiados foi o comprobar que aquela muller que tiña o cadro na mán, que confessou setenta e dous anos cumplidos, seguía sendo a modelo viva,

inconfundible na súa expresión e nos seus xestos, más retratada de alma que debuxada de corpo, orgullosa de amosarnos que tamén ela tivera unha mocidade fermosa como para chamar a atención dun primo seu con vea de artista.

"Son eu", díxo-nos, coma se quixera aliviarnos do abraio. "Daquela ia para dazaoitó anos, a ainda paraba dereita. E a Virxilio gostáballe moito pintarme e facerme debuxos en anacos de cartón".

Ali mesmo, á veira do camino, coa tenua luz do serán, fixémoslle dúas fotos: unha ó cadro, para reproducilo no libro³, e outra á muller, co cadro na man, para gardar lembranza daquel fantástico e inesperado diálogo entre a modelo e

o retrato, protexido pola íntima fermosura daquela muller da aldea que, ben mirada, ceais non cambiara nada dende aquelas sesions de pintura, a pesares dos cincuenta e seis anos de vida e traballois transcurridos nos eidos e nos camiños de Presqueiras.

Cando sucederon estas cousas tiña eu vinte anos, e estudiaba Filosofía na Universidade de Madrid, onde a asignatura de Arte se impartia con especial esmero. E por eso tiña fresca á imaxe dun cuadro de Robert Fagan -

"Elizabeth"⁴ - que axiná assimilei a estoutro de Virxilio Blanco. Unha moza sentada, turbada e confundida pola súa propia beleza, coas maus enlazadas repousando no regazo, e bañada pola luz tornasolada que entra pola fiestra das costas. Unha moza plétorica de vida, que refrexa na súa faciana laberíntica a grave responsabilidade de quem se sabe poussando diante dun artista que escudriña as súas formas, aberta a inmortalidade, e carente do rexo escudo protector que outorga a beleza profesionalizada.

E foi coma se vira xuntas ás dúas

3.-A foto, feita con unha cámara Rolleiflex de 80 mm. de distancia focal, figura no libro de A. Rodríguez Fraiz, op. cit., p. 59. O título do cuadro é "Máta prima".

4.-Robert Fagan (1793): "Elizabeth, lady Webster, futura lady Holland". Óleo sobre lienzo, 127 x 98 cm., pertencente a unha colección particular.

mulleres. Burguesa unha, e campesina a outra. Nun pazo Elizabeth, e nunha casina de Guisande a prima de **Virxilio**. A de **Fagan** peiteada con loiros tirabuzóns, artificiosos e invasores; mentras que a de **Virxilio** acochaba debaixo dun pano recatado os cabelos de acibeche que agroman traviesos a xeito de diadema. Separando as mans do regazo puxo o inglés unha cadeña con pedigree, burguesa e lánguida coma a sía dona pacega, cousa que o pintor de Presqueiras trocou -coido que con moito acerto- por un mandil de roupa nova, testemuña fiel de que o domingo das campesiñas nunca foi festa completa.

Desenvolta e cultivada a modelo de **Fagan**, timida e humilde a modelo de **Virxilio**, o certo é que ambo los dous cadros sernellan ser unha mesma mensaxe dita en dous idiomas distintos, unha mesma beleza agromada sobre forzas contrapostas, unha mesma paisaxe con lus de sol ou de lúa, un mesmo perfume pechado en anforiña de barro ou en frasco de cristal, un mesmo candil surtido a cada hora con combustibles distintos, un

mesmo amor e unha mesma ollada condicionada por diáns circunstancias ionxanas e cecais inmisurables. Por eso coincidio con **Rodríguez Freiz** na afirmación de que "Miña prima" é a mellor obra de Virxilio, que debería representalo nalgúnha institución cultural do Concello de Forcarei, onde este fermoso cadro poidera ser contemplado non somentes por nós, vecinos e debeedores do artista, senón tamén por cantos se acheguen á nosa bisbarra atraídos pola estética simple e académica deste pintor nado en Terra de Montes, conformado polo rigor do seu clima e pola grandeza dura da súa infinda paisaxe, e domeado despois polas correntes artísticas da Habana, de Madrid e daquel inenarrable París do primeiro tercio do século XX. Un comenza de século alucinante e tépedo de contrastes, que agronou con **Virxilio** luces de libertade e de cambio, e que o despideu en 1948, cara o cemiterio de San Miguel de Presqueiras, cos rescoldos da Guerra Civil española e da trebada hitleriana de Europa, coa temible tristura da destrucción, do odio e da dictadura que enchería de sombra e dor os derradeiros anos da súa vida de artista consumidos en Presqueiras.

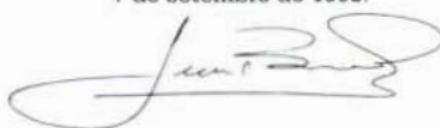
Blanco Garrido é, ante todo, un pintor. Pero para a xente de montes foi tamén un temperá emigrante que foi a Cuba a librarse dos fados da pobreza; que foi autodidacta do arte e da vida; que sinteu a inquietude da libertade e da loita polo progreso; que soñou unha Galicia rica, culta e moderna; que loitou con casi nada contra casi todo; e que, mesmo en vida, foi recoñecido entre a súa xente e os seus veciños por ser un home de espírito liberal, que fixera con especial dignidade o salto increíble que media entre o cosmopolita París dos anos trinta e a súa aldeana e afastada Presqueiras natal, dos anos cuarenta.

Virxilio Blanco precisa ainda dunha investigación a fondo, que restaure debidamente a súa obra e a súa memoria. Unha encomenda que lle queda ahí os numerosos mozos e mozas estudiados que -como non acertou a soñar Virxilio- poblan agora a Terra de Montes; e tamén a todos aqueles que, nados aquí, traballan agora nas empresas e nas Universidades espalladas por medio mundo. E por elo, a espera de ver

agromar novos estudios e ensaios sobre o artista de Guisande, remato esta lembranza voltando ó cadro que meu pai retratou nun rueiro de Presqueiras. E quero facelo lembrando aquel pensamento de **Van Heck** que **Castelao** glosou na súa *Memoria de Pensionado*⁵. Porque teño para min, Dios mo perdone, que cando **Virxilio Blanco** retratou á súa prima ainda non sabía pintar. E que é precisamente por eso polo que o seu famoso e fermoso cadro deixa ver a profunda alma do artista de Montes, ceibe dos panos da técnica, limpa, inmediata e sin artifícios, capaz de conectarnos coa vida sinxela e natural dun pobo especialmente distante e difícil de pintar.

Por eso o pintor de Presqueiras se nos amosa tan grande e admirable. Porque, como dixo **Castelao**, tivo a inmensa arte de non saber pintar. Ou porque, en verbas de **Heck**, "compre un inmenso talento para esquecer o talento"

Santiago de Compostela,
7 de setembro de 1998.

VARIAS HISTORIAS QUE TIENEN HISTORIA

AVELINO SENRA VARELA

He recopilado de mis recuerdos algunas historias, acaso poco importantes, pero ilustrativas para la historia de la vida de la Tierra de Montes y es aconsejable conocerlas por formar parte de nuestro pasado y para que algún dia alguien pueda revivirlas, leyéndolas.

Estas cuatro historias son reales, contadas de viva voz por alguno de mis antepasados o vividas por mi mismo en la infancia. La precisión y exactitud histórica de las mismas no es una cuestión que me importe mucho y, en todo caso, nadie puede evitar que formen parte de mi mundo emocional a través de los recuerdos tal y como yo las cuento aquí. Son el entronque con una Tierra y con una cultura diferentes al resto de Galicia y al resto de España. La Tierra de Montes no es un grupo racial diferente, es una cultura diferente y superior si se juzga por sus productos.

Los momentos más felices de mi infancia en Vilar transcurrieron escuchando increíbles historias de nuestros sabios ancianos, pc. sobre, la guerra de Cuba al Señor Francisco da Crega, la guerra de Filipinas al Señor Constantino de Ventoxo, la construcción de la famosa línea maginot, en la cual trabajó, el Señor Aquilino Dapena siendo niño, o sus aventuras con la División Azul de Don Manolo Siéiro y sobre los continuos viajes de nuestros antepasados por todo el continente americano. O también, soñando en voz alta con mis amigos de la

niñez en interminables excursiones campestres en las cuales intentábamos vivir el Mundo Feliz de algún sueño mágico, caminando por el campo con rumbos poco definidos y siempre buscando el horizonte de las alturas.

En la escuela, como era natural, los niños sabíamos más de la cotización del dólar que de la capital de Francia. Los hombres adultos, nuestros padres, estaban en Panamá o en Venezuela y nuestras madres en España capeando el temporal. Era una sociedad matriarcal en la cual las mujeres tenían que tomar decisiones importantes sobre sus hijos y sobre sus escasos bienes. Los bienes se reducían a tener tres vacas, un par de cerdos y una docena de gallinas; pero no era posible vender la leche y los ingresos se limitaban a la venta de huevos, terneras y el nuevo invento, el requesón. Los jamones si se vendían no se podían comer. Era una economía de supervivencia y la posibilidad de recibir unos dólares de contrabando, por la llamada bolsa negra, sin el timo oficial, era una aventura.

Había entre nosotros una serie de rangos sociales de cercanía y de respeto propios de una Sociedad civilizada. A cualquier persona mayor de la vecindad le correspondía el tratamiento de Señor y debo confesar que cuando no antepongo dicho tratamiento a algunos patriarcas de mi niñez no me parece la misma persona y si la persona mayor era allegada o pariente se le anteponía lo de Tío que también se aplicaba a quienes nos inspiraban cierto cariño.

En nuestro pueblo era tradición que los perros se llamasen condes, duques y marqueses, era una deferencia debida para con ellos y muy correspondida por cierto: Nunca pegaron golpe ni sirvieron para otra cosa que no fuese comer y ladrar. Sin embargo, hubo una excepción, en mi casa

Padres para ayudarlos frente a las desgracias filial, decidió ir a Castelo a visitar a sus marido por la guerra, en un ataque de amor luchar contra ellos. Pero ella, separada de su los más jóvenes fueron a la guerra para vecinos para no enfrentarse a los franceses y mayores se escindieron en los montes de la guerra tomaron dos caminos: los vecinos de Vilalpando la presionaron

momento era muy joven y muy guapa, momento era muy joven y muy guapa. Ella se casó poco antes de la invasión francesa de la Tierra de Montes, ocurrida plantada de la camelia cuya historia relatamos. Vilalpando le dijeron como dote una temeraria procedente de Castelo, se casó en la casa de Obelleira de Vilalpando, hoy devendida Serrana.

Una de nuestras antepasadas, Acciberto.

Obelleira ha sido famoso por ser un gran litigante contra los frailes del Monasterio de la Abuela Campeón, mujer de una inteligencia estupenda, referida por mi abuela materna, Hay una bonita historia familiar de esta camelia, referida por mi abuela materna,

los demás tienen al servir de ellos.

propia de quienes han anticipado el servir a en una entrega desinteresada y altruista, tristeza de la Iglesia de Millera. Siempre adorno en muchos actos de alegría y de fiestas de la capilla de Garellas y de otras sus flores han dado brillo a las pedáneo Mundio.

admiradores se extienden por todo el Venezuela y en Houston. Su huella es extraordinaria para los visitantes y sus extranjeros y por la camelia me pregunto en Madrid, en Barcelona, en Panamá, en Málaga y de algunas de sus visitantes

desde la legaña es algo vivo en muchas que han tenido suerte diversa: Su recuerdo sombra han surgido muchas ideas nuevas voluminosa de toda la Tierra de Montes. A su último 15 años y actualmente es la más problemas, duplico su volumen en los sucesos, pero, la camelia subsanados estos por la inclemencia del tiempo y los hongos en que no la dejaba crecer y después castigada estadio humillada por un voluminoso castaño en los últimos doscientos años. Primero ha sido diferente de la historia de nuestra familia Varela, es un testigo mudo, pero no Obelleira de Vilalpando, hoy devendida Serrana. La camelia que hay en la puerta de la Familia Guemica da vida a la idea de nación vasca. mas humana de las condiciones y el árbol del Paraiso mitico es causa con su fruto de la emotivo lo lleno de vida. El famoso manzano reverdece con el efecto de los suyos y su relación tan diametral; pero cuando arbol trasciende y no puede tener una actividad modo como un ser humano, aunque no le Un árbol tiene vida, tanta vida a su

FAMILIAR

UNA BONITA HISTORIA

LA CAMELIA DE VILLAR:

profundos y prolongados sueños.

sus grandes pensamientos, fruto de escuela, y tenía dificultades para expresar limitación que, no lo habíamos enviado a la bondad de aquél petro. Solo tenía una número de algún personaje que alcanzase la fueron rechazados dado que no se conocía el alguien nos propuso otros nombres, pero Tule en recuerdo de la Tula de Unamuno, puros y con cierta premura se le denominó nombre que lo diferenciara del común de los sus intereses que fue necesario darle un hubo un petro tan inteligente en la defensa de

de la guerra, enfrentándose a los peligros de una soldadesca desenfrenada. Al llegar a Ponte Parada, el bellísimo puente romano sobre el río Lérez, un soldado francés de caballería la avistó y se dedicó a su persecución; pero por su juventud logró esquivarlo y se refugió detrás del rodicio del molino que hay muy cerca del Puente. Una vez dentro del escondite y detrás del rodicio contempló que a unos centímetros de su cara estaba un anciano vecino de sus padres en Castrelo. Después del asombro producido por el feliz encuentro se estableció el siguiente diálogo:

-Tio José que fai aqui vostede nun sitio tan perigoso, ¡podia morrer afogado!

-Filliña prefiero morrer afogado q' afogueteado. E ti santiña, como t'atreviches a vir sola.

-Morria de pena si non viña a ver a meus paicíños e tiña necesidade de velos e defendelos si fai falta.

-Teus Pais quedaban moi ben, agacháronse. Decidieron continuar juntos el camino por la noche, vadear el río Lérez y empleando senderos que conocían bien ambos, alcanzando la aldea de Castrelo al amanecer.

Ella experimentó la alegría de encontrarse con sus padres escondidos en el fallado de una casa y él con la alegría de poder volver a su hogar.

La invasión francesa de la Tierra de Montes duró un día o dos o muy poco más y las cosas volvieron pronto a su cauce.

Esta es la historia de la legendaria camelia de Vilar que vivió el paso incendiario de los soldados franceses de Napoleón.

Esta camelia contempló como casi todos los varones nacidos a su vera han tenido que sufrir los rigores de la emigración como una auténtica maldición; no sólo los de

la Familia Senra, sino el Señor Aquilino, Aquilino hijo y Arsenio; el Señor Francisco Siéiro, o Crego, y todos sus hijos varones: Manuel, Edelmiro, José y su hija Sara; el Señor Francisco Vilar, o sardiñeiro, él mismo y todos sus hijos; Ramón de Inocencia, el Señor Francisco Siéiro y sus hermanos e hijas, etc.

Las hojas de la camelia son perennes, símbolo de la inmortalidad, y sus dos cosechas de flores (una para San Gregorio el 24 de diciembre y otra para San Antonio el día 13 de junio) hablan de su fertilidad. Por eso, es un símbolo de vida y nos inspira desde la lejanía para continuar luchando por un Mundo mejor desde la tristeza de una separación no deseada.

La camelia de Vilar se tiene ganado a pulso el puesto de símbolo de la emigración, especialmente de la emigración de la Tierra de Montes.

Una razón por la que merece esa categoría alegórica es que la mayoría de los emigrantes del ayuntamiento de Forcarey iniciaban en Vilar su larga requisitoria para embarcar, visitando al Señor Aquilino Dapena, agente de embarques y muchas veces banquero que adelantaba el dinero para pagar el pasaje en barco. Su casa era contigua a la camelia y mis recuerdos de niño incluyen las imágenes de hombres esperando su turno, sentados bajo la camelia, para hablar con el Señor Aquilino. Posiblemente sea la última imagen emocionante que guardan de la Tierra de Montes desde las Américas, especialmente para aquellos que no han podido volver más a su Tierra. El momento era emocionante, por ser el instante en que iba a decidirse el poder o no poder emigrar, lo cual era sinónimo de escapar de la hambruna hispánica o sufrirla por unos años más.

El Gaiteiro de Soutelo, Avelino Cachafeiro, de quien tengo el alto honor de ser su ahijado ha estado presente en cuantas fechas alegres y tristes ocurrieron en mi casa de Vilar durante muchos años y una de las imágenes más bellas que guardo de él en mi corazón es una fotografía realizada bajo la camelia y con una flor de camelia en el ojal de su solapa. Una camelia, una flor y un recuerdo.

LA FRUSTRADA INVASION DE VILAR POR LOS FRANCESSES

Otra historia de transmisión oral que me ha llegado a través de mi Abuela Carmen y que tiene muchos visos de realidad es el incendio de nuestra casa materna de Vilar durante la invasión de los franceses.

Cuando se ha sometido a una reparación general la casa en 1945-46 se han encontrado vigas con señales inequívocas de haber sufrido un incendio en el pasado y una de esas vigas aún cubierta de carbón estaba casi petrificada y se decidió conservarla como cumbre en la parte este de la casa. Está ahí como prueba objetiva del citado incendio.

Vivían en Vilar tres familias emparentadas; pero cada una con su modo de entender la vida en las tres casas en línea que se conocen actualmente con el nombre de las familias que las ocuparon en este siglo: Obelleira, Aquilino y Sardiñeira, por este orden de arriba abajo.

Unos días antes del paso de las tropas francesas por Vilar unos soldados mensajeros a caballo visitaban a los vecinos y les advertían que debían dejar comida

caliente preparada para 40 soldados en cada casa y las casas que no colaborasen serían incendiadas. Los tres vecinos se han reunido para dar una respuesta común; pero tomaron decisiones bien diferentes: Los dos vecinos cuyas casas están abajo de la nuestra decidieron hacer la comida para 40 soldados cada uno, pero la condimentaron, por si mismos o con la ayuda de alguien, con un potente veneno que acabó con la vida de todos los soldados invasores comensales de la casa y, por el contrario, mis antepasados, obrando de acuerdo con su conciencia cristiana, decidieron no participar en la guerra y no dejaron ni alimentos ni venenos, con el resultado de que nuestra casa fue incendiada y los animales domésticos aparecieron entre el maíz de las fincas que hay delante de las casas. Para que el maíz fuese un refugio adecuado, la invasión debió de ocurrir entre mayo y septiembre, mes más o mes menos.

Esta historia familiar lauento como me la han contado y no es para buscar un revanchismo ni una venganza, sólo sirve para recordar lo inútiles que son las guerras.

Los franceses han tenido un éxito efímero en su invasión de la Tierra de Montes que en nuestro caso les costó muy cara: Han tenido 80 muertos y sólo lograron incendiar una casa.

Nadie les guarda rencor a los franceses y creo que los españoles no han sido más generosos allí por donde pasaron y si no que se lo pregunten a los Holandeses que nos odian tanto hoy como en el siglo XVI. Creo que la CEE está rompiendo muchas barreras creadas por la historia y cada vez más tendemos a buscar lo que nos une y a olvidar lo que nos separa.

En la parte llana o franja central del ayuntamiento de Forcarey no hay noticias de ninguna batalla importante contra los

franceses; pero si parece que nuestros hombres capitaneados por un hombre de la familia Ogando de Millerada han tomado parte activa en la guerra en algunas batallas ocurridas en dirección a Padrón-Villagarcía, en la cuenca del río Ulla y también en Acibeiro.

La tradición señala que ha habido una heroica batalla en una congostra de Acibeiro con actuaciones geniales de nuestra gente; pero posiblemente alguien tenga mejor información de esta gesta patriótica.

LA MINA DE CALVOS: UNA HISTORIA PARA EL CINE

Calvos es una colina casi llana que se encuentra al norte de Quintelas a menos de medio kilómetro del centro de la aldea y más baja que la misma. Situada entre dos riachuelos de aguas cristalinas que confluyen en Y, arriba del molino de las Cabadas(Garellas), y desembocan en el Lérez. Ambos riachuelos al final del verano están casi secos y su anchura en esa época del año no suele sobrepasar el metro, salvo en algún estanque. Sin embargo, ambos tenían truchas pequeñas pero muy sabrosas.

Las aldeas del entorno padecían al final de los años treinta y comienzo de los cuarenta, las miserias propias de la Guerra Civil y los chicos jóvenes tenían que ir a ganar un poco de dinero trabajando en las minas de Monte Coco, arriba de Grovas, como aventureros en la búsqueda de unas pepitas de casiterita, el mineral de estaño. Unos muchachos muy listos de Quintelas, Claudio y Virgilio Vilar, hijos de la Señora Peregrina, trabajaban a sus 16 años en esa labor en las horas y días que no les impedían ir a la Escuela Pública y cierto día, ayudando a sus padres en el cultivo del centeno en la

colina de Calvos encontraron unas pepitas de mineral igual que el de Coco y se lo vendieron a un comprador de Lobezañ, diciéndole la verdad de su origen en Calvos. Un curioso, que escuchó la conversación, los acompañó hasta Quintelas, para verificar el hallazgo y levantó un croquis de la colina de Calvos, felicitó a los muchachos, les recompensó con alguna chuchería sin valor y solicitó al Estado la licencia de explotación de las minas de Calvos con el nombre de Mina Peregrina en honor de la Madre de sus descubridores.

Por un error administrativo o técnico o por una cuquería premeditada, las Minas de Calvos se han denunciado como minas de casiterita (estaño) y wolframio; sin embargo, nunca se ha encontrado en ellas el wolframio. Pero este hecho les ha reportado jugosos beneficios a los dueños de la licencia de estas minas. Todo el wolframio que era extraído de un modo ilegal en las minas de Carboeiro (Silleda), Verin o Santa Comba era vendido en Vilar en los almacenes de las minas de Calvos con lo que ya era legal de pleno derecho y con una guía de transporte extendida por los dueños de la mina de Calvos podía llegar el wolframio al Puerto de la Coruña, en donde peleaban por conseguirlo ambos bandos contendientes de la II Guerra Mundial, unos para usarlo en la construcción de sus cañones y otros para evitar que lo consiguieran.

Todos los senderos y caminos que confluyan en Vilar estaban llenos de estraperlistas a pie o con caballos cargados de wolframio los cuales trataban de evitar a la Guardia Civil antes de llegar al almacén. Corría el dinero fácil y los bares se aprovechaban de la situación, por lo que alguno era conocido como Hotel Miseria. Los niños también hemos corrido nuestras aventuras y algún desahogado que nos

La asociación les servía de cobertura para organizar unos grandes eventos.

Sobreaban aspirantes para pertenecer a la asociación, hacían llamativas promociones el día del Funeral. Había que pagar una cuota anual para ser socios, como impresionantes ellos los mueritos de la partida presencia a todos los mueritos de la partida. Además, le colocaban unos blanquitos y, además, se realizaban las labores de tal Gofradía, rezando el rosario de cuerpo profundo y realizando una reunión de San Francisco en aquél momento. La citada reunión de asociación se convirtió en Gofradía de San Francisco y San Antonio, como lo hacían las egüitas rezando el rosario cerca de San Francisco Abuelo Francisco Estoy seguro que seguiría realizando la misa en la hambrilla, pero lo que el negocito no logró crear una asociación de jóvenes que se llamaba con el eufemístico nombre de juventudes Gregoriana, número que le garantizaba una cierta impunidad frente a la prohibición de asociación de jóvenes que se lograron crear una asociación paralela de la misma, miay como producto paralelo de la misma, Hemeriglio, quien basó la sombra de la viña en solitario un personaje impresionante y nuncio, el sastre de Vilal, el Schor vivió a la Escuela Pública de Vilal junto a la Escuela Pública de Vilal.

Las mañas crean un ambiente especial en ese ambiente surgen personajes insolitos que es muy difícil retartarlos a todos.

Por todos partes que es muy difícil retartarlos a todos. Como era lógico, nos salian parentales de los padres los productos más caros de resto de la semana se compraban gratis el resto vendiendo solo el accio que correspondía por una semana. La razón era semanal y económica. La razón era racionalmente del tener de echo a las tres aldeas, trabajase o no, para de una de las tres aldeas, trabajase o no, para de menor y me correspondía una cantidad de regiomontano. Más tarde se hizo aquello de los regiomontanos, pero figuraba como ministro o ayudante de los regiomontanos. Yo tenía doce años, allí todos eramos ministros. Yo iba a la Escuela de la Mina y aquella era falsa, aunque la Escuela de la Mina desdese la superficie y asaltadas por torados desde la superficie y asaltadas un doble sistema: Aventuras en posos que trabajaban en las galeras subtropicales, los aventureros podían vender libremente el estadio a quien quisieran, pero en la práctica se lo vendían al dueño de la Mina por comodidad por ofrecer precios razonables.

En los años 1946-1947 se creó un novedoso sistema.

La presencia de mi Abuelo en la Gofradía era motivo de felicidad propia y cumplir otra producto necesario. La Transportabamas la comida, agua para beber y era imposible expulsarlos de allí, permanente festivo de la mina era una lenación ambiente festivo de la mina era una lenación presencia allí, no estaba permitida; pero el mina era una broma justificada para mí siempre.

Mi Abuelo materno, el abuelo Francisco, trabajó como aventurero cavando pozos y buscando filones en la mina, ya era muy mayor y su cuñado y ayudante aún era Francisco, trabajó como aventurero cavando pozos y buscando filones en la mina, ya era mayor que él, por lo que el negocito no prosperó mucho; pero lo que el negocito no logró crear una asociación de jóvenes que se llamaba con el eufemístico nombre de juventudes Gregoriana, número que le garantizaba una cierta impunidad frente a la prohibición de asociación de jóvenes que se logró crear una asociación paralela de la misma, miay como producto paralelo de la misma, Hemeriglio, quien basó la sombra de la viña en solitario un personaje impresionante y nuncio, el sastre de Vilal, el Schor vivió a la Escuela Pública de Vilal junto a la Escuela Pública de Vilal.

En la década de los cuarenta la Mina de Calvos era el único lugar de los

engacho le costaría pesando un hoy.

festines en donde se comían algunas cabras y ovejas compradas en Grovas y también conejos cazados en los montes vecinos o algún gato o perro famélico que pasaba por liebre para cachondeo general de los más ingenuos, se bebía vino y hasta se decía que bebían algunas cosas desconocidas en aquel entonces para niños y menos niños, pe, el llamado coñac. Todos deseábamos ser mayores para poder asistir a las jocosas cenas cuyo cachondeo trascendía al vecindario en los días siguientes a su celebración, no sólo por lo que sucedía allí dentro sino también por lo que se tramaba. La Santa Compañía se acreditó muchísimo en aquellos tiempos y los más débiles seguidores sufrieron sus hirientes y pesadas bromas. Eso sí, las cenas estaban precedidas del rezo asociativo del Santo Rosario con lo cual su legalidad era plena y el sastre Hermenegildo era un hombre de bien, honrado a carta cabal, respetuoso y respetado por todos, en el fondo era un Cura frustrado. No se puede uno imaginar al sastre de otra manera que no fuese haciendo el bien a todos los que le rodeaban.

Su figura está viva en la mente de todas las personas mayores de Vilar, Quintelas y Garellas y su casa fue el auténtico casino de Vilar en la fiebre de la mina de Calvos. Muchos inmigrantes que me encontré en Panamá o en Venezuela deseaban comprar la casa del Sastre y hacer allí un auténtico Casino de Vilar, en el que había sido el viejo Casino de la mina. ¡No fue posible.

Hay muchos nombres ligados a la mina de Calvos: Gulias de Lobezan, el dueño de la mina que nunca fue un explotador de los trabajadores y cuyo dinero procedía de la bélica rivalidad anglo-germana; el Señor Casimiro Cendón de Trasdomeonte, encargado general de la mina y gran hombre de bien a quien sucedió el Señor Aquilino de Vilar, persona entrañable y prudente a quien

todos los jóvenes admirábamos y queríamos; el Señor Aquilino de Ventoxo, guarda nocturno que dormía en ella y el cual los domingos se aburria y gastaba el tiempo en enseñarnos a los niños los primeros metros de la galería principal; Fidel de Acebedo la primera víctima de la mina cuya muerte tanto dolor sembró en la comarca y tantos otros héroes anónimos.

Actualmente quedan restos peligrosos casi irreconocibles y también emocionantes de lo que fue un día la fiebre del metal, así se llamaba en el argot minero. Hay una bocamina o entrada de la galería principal que en los calurosos días del verano lanza hacia fuera un gran chorro de aire frío. La galería tiene pozos hacia arriba y hacia abajo, como trampas que estaban cubiertas de tablas, actualmente podridas, y los pozos amenazan hundimiento por la geodinámica de un subsuelo horadado sin control ni criterios científicos. En la parte superior de la colina hay muchos pozos que son de gran profundidad y alcanzan hasta la galería. En estos pozos perecen todos los años unos cuantos perros que van por allí con fines de caza furtiva o deportiva, ignorando el grave peligro que encierra la colina de calvos, la cual tenía más de 25 pozos de gran profundidad y que actualmente están enmascarados por el matorral, pero siguen allí dispuestos a tragarse a algún incauto o imprudente.

EL MONASTERIO DE ACIBEIRO: UNA CONTROVERSIAS HISTORICA

Tengo que reconocer que una de las mayores preocupaciones que he tenido siempre sobre la historia de la Tierra de Montes es conocer las causas reales del conflicto que acabó con la existencia del

acuerdo de un Capítulo de la Orden, a los sacerdotes que la obstrucción en prohibir, por lo tanto de las razones más confortación; Una de las razones más Hubo varias razones para la

Tierra. Atropellos cometidos contra el pueblo de esta la Tierra de Montes o dicho de otro modo los reclamaciones de los frailes con los habitantes de una causa histórica muy concreta: Las malas y no fue como consecuencia delazar. Hay Perro de Monasterio ha desaparecido se fueron de la Tierra de Montes.

frailes del Monasterio. Ellos lo encendieron y contra lo que significaba; pero si contra los pueblos llanos no tenía nada contra la Iglesia ni el Monasterio se destinaria en su totalidad. El que la Iglesia haya quedado intacta, mientras tanto no habrá otra salida para los pínsanos que imponerlo todo. Nos parece algo más que casual tenido éxito. Nos parece algo más que casualmente del Monasterio y sólo el último ha de esto fue así es que hubo cinco intentos de la desestructuración del Monasterio. La prueba de que no habrá otra salida para los pínsanos que de la Tierra de Montes, a veces ésta se convierte en odio y algunos recortaron todo el camino. La situación al final del siglo XVII estaba de tal modo que parece claro de la Tierra de Montes, a veces ésta se convierte en odio y algunos recortaron todo los que su amaduración contra el pueblo de la Orden que hayan llevado Monasterio a los responsables del podemos perdonar a los sacerdotes que no

Las generaciones presentes no

algun Centro para los irreconciliables. algun Centro para la acogida en que justificarán recomendadas que han sido de nosotras tal candidad de tonterías dicha de cultura y menos inteligencia, las cuales han llegado a nuestra tierra gentes con poca acercado a numerosas maternales. Ciertamente, se han producidas maternales. Ciertamente, en la Tierra de Montes, tierra crecida baso la influencia de Montes, tierra sociólogo que investigué la Tierra Culquier desaparecido el propio monasterio. haber desaparecido de los siglos, incluso despus de lo largo de lo que se ven con claridad a la cultura cuyos frutos se encontra en toda España, son católicos creyentes y practicantes de esas creencias, encuentra en la misma del Monasterio de Acitén.

Monasterio de Acitén. Las gentes de la

duda que se de una vuelta por otras partes de todos los nacidos allí. Si alguien lo pone en corresponde el honor de lo que somos hoy todos los frailes de Acitén.

Al Monasterio, a sus frailes, En la Patrona de Millera había al comienzo el siglo XIX más escuelas que en algunas capitales de provincia y todas creadas por la iniciativa de los Monjes de Acitén.

En la Patrona de Millera había espiritu mundos actuales lleno de egoísmo y miseria general de valores muy poco común en un casas hoy abandonadas. Eso implica una lujoso coches y emplazan para constuir sumisiones otros sitios lo empleaban para comprar con sacrificios y privaciones, mientras en emigración para envaromas a Universidad descarrionado su primer director de la han gastado en esta Tierra. Nuestros Padrés analfabetismo es algo absoluamente trabajos, bendecidos por Dios. El influencia de allí en el siglo actual, todo el mundo las conocen y todo el mundo sabe que no son hijos ni de la riqueza ni de la inventario de personas importantes que han viviendo actual. No voy a repetir el momento actual de la Tierra de Montes en el historieta que ha generado el hecho un ejemplo vivo de ello es la visita una cominidad humana no suceden por azar y termino en duda la gran importancia que ha ponga en duda su historia. Los cambios en las mismas del Monasterio de Acitén.

E) Monasterio fue el alma mater de la Tierra de Montes, la presencia en la desempeñado, en el alto nivel cultural creado duda del extraordinario papel que ha prestigiosos clérigos y, por otra parte, nadié han dado entre sus hijos a bien numerosos y sacerdotes y practicantes de esas creencias, en contra de lo que puede ser yo quien

nativos de la Tierra de Montes poder ser superiores del Monasterio de su propia tierra. Les promocionaban, pero en otras partes. Había grandes profesores en Alcalá y en Salamanca; pero no podían ser Priors en Acibeiro. Esta política maliciosa fue diseñada hace cientos de años por algunos frailes foráneos, muertos de envidia por un Superior nativo que quiso dejar en su tierra un recuerdo imperecedero a su muerte.

. La otra razón del odio del pueblo fue el permanente estado de explotación de los ciudadanos. Dudo mucho que los principios éticos de los responsables de la economía del Monasterio pudiesen integrarse dentro de la religión católica; obviamente en el pueblo persiste ese otro espíritu de alabanza al Señor y de justicia de hondas raíces cristianas y ese espíritu también surgió desde el Monasterio de Acibeiro para toda la Tierra de Montes. Es decir, no todos eran malos ni practicaban sólo el mal, también había gente muy buena que sembró el bien.

Hay dos ejemplos que ilustran bien el espíritu poco edificante de algunos de aquellos intrusos quienes, sin embargo, aportaron tanto a tantas generaciones posteriores desde la más insuperable torpeza. Uno se refiere a la transmisión de un modo verbal, de generación en generación, de un hecho ocurrido en la aldea de Sanguñedo (Magdalena): Durante un mes de febrero pasó por la aldea el tasador de impuestos del Monasterio de Acibeiro y preguntaba rutinariamente a los agricultores cuanto iban a pagar por cada finca y al llegar a una finca concreta insistió: - Y qué más vas a pagar. El paisano muy indignado le contestó que un cuerno; pero la sorpresa fue mayúscula en el otoño, cuando el cobrador de impuestos pasó por Sanguñedo y le exigió no sólo el cuerno sino la media vaca que se le unía.

La otra anécdota se refiere al

contrato que le hicieron a un Herrero de la Comarca de Acibeiro a quien le daban toda la leña necesaria para hacer todo el carbón que consumía en la forja; pero a cambio tenía que regalarles todos los clavos, cerraduras, herraduras, etc. que necesitaba el Monasterio y resultaba que trabajando sólo para ellos no daba hecho el trabajo que el Monasterio necesitaba y además debía de pagar de su bolsillo el hierro. Asustado el herrero, por la imposibilidad de cumplir el contrato y temeroso de la justicia insólita de aquellos hombres, decidió escapar. Al escapar, los frailes han hecho el comentario en su diario de que se habían pasado; pero no le pidieron perdón por su fechoría.

Ciertamente esos atropellos no se han hecho en nombre de Dios y no es extraño que la propia Iglesia diocesana tomara partido por los paisanos contra los atropellos del Monasterio. Quien comete atropellos acaba siendo atropellado tarde o temprano.

AVELINO SENRA VARELA

FORCAREI,

trazos

e

versos

muras

rochi

Esta quere ser unha pequena homenaxe a unha grande terra que se chama Forcarei, unha paixón a que só saben aqueles que ousan soñala como é : unha terra curtida polos fríos invernos dos montes, polo firme sol do verán e polo paso do tempo, ese poeta tolo que enxergou os montes e enfeitizou a néboa eterna que naqueles se irmana co vento e a choiva. Tamén ten trazos dunha vella que olla pola fiestra como fóra rebule un meniño que ri a gargalladas nun serán de primavera. Ten a rexedade do carballo e mais da pedra, e conserva a profunda mirada que late tralas pálpebras dun vello canteiro canso que lembra as romarias da súa mocedad e mailo ionxano canto da rula. Forcarei e todo iso e moito máis. Aquí burbuilla unha pequeníña parte do que é. Querémola dedicar á memoria dun bo amigo que foi neno en Forcarei e nunca se esqueceu dese feito mentras viviu : a Chano Piñeiro.

Muras

Rochi

John Gielgud's Autobiography

John Gielgud's Autobiography

John Gielgud's Autobiography is a comprehensive memoir written by the English actor and director John Gielgud. The book covers his life from childhood through his early career in the theater, his work with the Royal Shakespeare Company, and his long association with the National Theatre. It also includes chapters on his family, his education, and his experiences in Hollywood. The book is written in a personal and anecdotal style, providing readers with a vivid sense of Gielgud's personality and the world of theater in the 20th century.

John Gielgud's Autobiography

John Gielgud's Autobiography

John Gielgud's Autobiography is a comprehensive memoir written by the English actor and director John Gielgud. The book covers his life from childhood through his early career in the theater, his work with the Royal Shakespeare Company, and his long association with the National Theatre. It also includes chapters on his family, his education, and his experiences in Hollywood. The book is written in a personal and anecdotal style, providing readers with a vivid sense of Gielgud's personality and the world of theater in the 20th century.

O MOSTEIRO DE ACIBEIRO

Pedra decana da terra de montes,
sacras ruínas do vello mosteiro,
preto do Lérez que baixa das fontes:
Fontes do Rego e do forno Telleiro.

Quero que á fin deste século contes
como naciches da man do canteiro,
tal como xorden cruceiros e pontes,
pedras irmás no destino senlleiro.

Fala do olvido, dos fondos queixumes,
anos de gloria, días de pranto,
muros feridos e féridos lumes.

Cóntame historias dos frades, do santo,
tí que repousas espido entre cumes,
fragas e prados tendendo o seu manto.

Rochi

21

TORRE DE ALARMA DE CASTRELO

¡Qué agardas tí, vella torre ferida,
en tempos alleos,
en días perigosos e distantes
de tempos baleiros,
con homes que destrúen a beleza,
en tempos feros,
torre de Castrelo, corazón de vixía,
agulla dos ventos?

Rochi

PONTE VELLA DE ANDÓN

Río Lérez, no alto Acibeiro
esgotaches, perdíche-lo son,
baixando sereo e silandeiro
ó chegares á Ponte de Andón,

Vella “ponte de infindos camiños”
onde as augas sanan as doenzas,
cortando de fionllo tres ramiños
e agardando que o mal esvaeza.

Rochi

O CRUCEIRO DA VELLA IGREXA

Vestixio truncado e solitario,
noutrora gardián da vella igrexa,
hoxe, nostalxia doutros días,
agardas esquecido trala aldea.

Se puideras morrer coma os humanos
cesaría a dor amarga que te creba
e alá riba, no ceo dos canteiros
¡Que ben repousaría a túa pedra!

Rochi

A PONTE GOMAIL

Pedra viva, vella testemuña,
case humana a forza de bica-lo tempo
irmá das árbores,
pórtico do vento.
¡Cantas pegadas gardas,
cantas lembranzas dentro,
sempre lonxe do mundo,
sempre da alma preto!

Rochi

FORCAREI

F orcarei, terra de montes
O bradoiro de canteiros
R íos dondos, ledas pontes
C ravados tes mil cruceiros
A ncórome no teu seo
R epouso da miña andanza
E spello verde do ceo
I lla no mar da inquedanza

Rochi

O CASTIÑEIRO, A ÁRBORE DE MOITOS POBOS

ERNESTO VIEITEZ

O castiñeiro é unha árbore moi antiga, moito máis có xénero Homo. O castiñeiro diferencióuse dos carballos e das faias que tamén son da súa familia, as Cupulíferas, fai uns 43 millóns de anos e o Homo soio 2-3 millóns.

O xénero *Castanea*, o castiñeiro, existiu antigamente en rexións de América setentrional, de onde desapareceu. Atopouse nas rexións árticas de Europa e Asia, un pouco o norte da súa actual área de dispersión xeográfica.

Entre os fósiles da flora ártica de Gronlandia setentrional de Alaska, pertencentes ó Terciario medio, no Eoceno, hai presencia de restos de castiñeiros. É un dos fósiles más frecuentes que apareceron no parque nacional de Yellowstone (EEUU); onde adoitan aparecer troncos de castiñeiros petrificados, mesturados con outros de magnolios, loureiros e metasequoias. É un xénero que sobrevi-

viu a moitos desastres do pasado, aínda que no caso do castiñeiro americano, *Castanea dentata*, praticamente desapareceu recentemente arrasado pola enfermidade do "cancro" do castiñeiro, considerada como unha das más destructivas sufrida polo mundo. O arrefriado do clima, motivado polas glaciacións, obrigou ó castiñeiro a se facer máis meridional, refuxiándose naquelas zonas da conca mediterránea na que non foi destruído na época glacial. Ó final do período Cuaternario, ó se face-lo clima máis favorable, o castiñeiro recuperou unha parte da súa primitiva área potencial, pero dunha maneira moi lenta, debido a que o peso das castañas non permiteu a súa diseminación a grandes distancias. Só despois de longos anos logrou chegar ata os seus actuais límites setentrionais, moi inferiores ós que tiña antes das glaciacións.

O xénero *Castanea*, actualmente atópase en América

setentrional, Europa, Asia setentrional, China, Corea e Xapón. Procede de especies cunha área de dispersión, durante o Terciario, que era moi grande; moito maior cá que actualmente presenta o castiñeiro no mundo.

No mundo hai trece especies de castiñeiros, que teñen un porte moi variable. O meirande de todos é o castiñeiro americano (*Castanea dentata*), é unha imponente árbore capaz de supera-los 35 m. de altura e 2m. de diámetro. Desgraciadamente a doencia do cancro casi que acabou con este castiñeiro. O segundo en porte é o noso castiñeiro, o europeo (*Castanea sativa*) que pode achegarse ós 25 m. Algo menores son os castiñeiros chineses (*Castanea mollissima*) e o xaponés (*Castanea crenata*). Tamén hainos que son matos (*Castanea alnifolia*).

Galicia foi e é terra de castiñeiros. En tempos pasados, o castiñeiro era un compoñente importante do bosque planocaducifolio. En toda Galicia o castiñeiro foi moi abundante e formacións pechadas eran frecuentes tanto na

zona litoral coma na media e no interior.

No *Itinerario e Costumbres de España* que a principios do século XVI escribiu Fernando Colón, saliéntase a existencia de grandes áreas de castaños no litoral galego e que amplamente se estendían por toda a rexión galaica. A mediados do século XVIII, o Catastro de Enseada permite deducir que no litoral deixaran de abundar las masas de castiñeiro, a pesar de

Bouvier (1979) estimase que había un 62% das parroquias con soutos, máis ben de pequenas extensións. Esta falta de coincidencia nos datos podería ser interpretada no sentido de que xa comenzara a regresión do castiñeiro en Galicia.

Suxerindo como posibles causas deste fenómeno a enfermidade da "tinta". Non faltou a acción do home, que ante o temor a que os seus castiñeiros morresen, unido ó alto prezo da súa madeira, non dubidaría en cortalos.

O castiñeiro foi a árbore emblemática por excelencia de Norte América; onde foi considerada como "a árbore de tó dolos americanos". A árbore que produce "gran ou cereais", para

se referir ás súas castañas como alimento, ou o rei do bosque planocaducifolio americano tan vasto coma variado. Foi a árbore nacional dos Estados Unidos.

O reinado do castiñeiro americano rematou uns corenta anos despois de que, no ano 1904, fose introducida nos Estados Unidos a enfermidade do "cancro" do castiñeiro, producido por un fungo asiático, *Cryphonectria parasitica* que penetrou naquel país, levado cuns castiñeiros xaponeses importados de Asia. Abondaron 4-5 décadas para que aquel fungo acabase co reinado do castiñeiro despois de protagoniza-la maior traxedia forestal de tódolos tempos coa destrucción de algo máis de 400.000 km² de castiñeiros.

O pobo norteamericano non se resignou a deixar sen rei ós seus bosques. No 1990 elixiu o carballo como digno sucesor do castiñeiro. Diríamos que foi unha sucesión democraticamente levada a cabo. A elección do carballo como árbore nacional dos Estados Unidos tivo lugar no 1990, nunha reunión celebrada en Columbia, polo Comité da Árbore, da Sociedade

Internacional de Arboricultura. Previamente foron seleccionados 42 xéneros por 816 arborófilos representantes de 38 estados. O castiñeiro obtivo 355 votos, seguido do piñeiro con 75 votos e en terceiro lugar, o acer e a sequoia respectivamente.

En tódolos países da súa área xeográfica o castiñeiro sempre gozou da simpatía xeral dos pobos. Foi e segue a ser unha árbore moi querida, formando parte de lendas e tradicións desde tempos inmemoriais. Os seus froitos foron alimento da humanidade desde o paleolítico. Isaías e Homero exaltan a castaña. A castaña aparece na historia do home europeo, a quen acompañou nas migracións do período glaciar. A relixión venera ó castiñeiro xunto co carballo. A castaña foi o pan das tribos prerromanas. O lexionario romano levaba no seu bornal o "bullote", especie de pan feito de fariña de castañas, que lle servía de alimento e que levaron a tódolos países do vasto imperio romano. Na guerra das Galias fálase do "arbus panis" para se referir ó castiñeiro como productor de alimentos.

En China foi considerado

como árbore sagrada. A poesía recólleo como árbore vinculada ó pobo, ó igual cá historia e mailo folclore da China milenaria. Desde hai máis de seis mil anos a castaña forma parte da cociña deste país; hai máis de dous mil anos, as diferentes dinastías reinantes promoveron o cultivo

do castiñeiro, facendo grandes plantacións. Os chineses comen castañas desde que o home prehistórico entrou en China. É o primeiro país productor de castañas do mundo.

A pesar da gran vinculación do castiñeiro coa cultura galega, coa mesma Galicia, xurdiron dúbidas sobre o seu carácter autóctono nesta rexión. Castiñeiro e carballeiros, hirmandados taxonomicamente, parecen separarse cando se considera o carácter autóctono destas árbores. Non parece existi-la menor dúbida de que os carballeiros son indíxenas na nosa terra; mentres que para o castiñeiro surxen dúbidas sobre o seu carácter autóctono. Dúbidas que se producen na maioría dos países europeos desta árbore.

O castiñeiro europeo é indíxena ou foi introducido polo home? É unha pregunta común

a moitos países do noso continente, que forman a súa área de distribución xeográfica do castiñeiro. Escribiuse moito sobre a dúbida que suscita a resposta a esta pregunta. Non semella fácil atopar unha resposta que satisfaga a tódolos estudiosos do castiñeiro.

Elorrieta (1949) considera que moito antes da fundación do Imperio Romano eran coñecidos os castaños de Grecia, Italia e das rexións norte e noroeste de

España e non explica facilmente que con anterioridade se poidera difundi-lo castiñeiro por cultivo artificial en tan grande escala. Considera que as castañas, polo seu volume e difícil conservación, non podían ser exportadas a grandes distancias en boas condicións para a sementeira, nas longas viaxes a que obligaban daquela as dificultades e os medios de transporte en uso.

Distinguir entre a área primitiva da castaño en Europa e a actual non é fácil. O intenso cultivo a que foi sometido o castiñeiro complicou moito a resposta.

Non hai a menor dúbida de que o castiñeiro procede de Oriente Próximo, concretamente

de Transcaucasia, sendo primeiro os gregos e os romanos despois, os que contribuiron grandemente á expansión do castiñeiro, particularmente a través do vasto Império Romano.

Hai quen admite que a expansión da vide supuxo a do castiñeiro e para cultivalo cumplían paos ou estacas de madeira desta árbore. Foi durante a Idade Media cando se produciron grandes plantacións de castiñeiros, nas rexións vinícolas de Francia e Italia. Sen embargo, a existencia de exemplares milenarios anteriores á época romana, o famoso castiñeiro de Sant'Alfi (Catania) podería ser un destes exemplos, coa súa lonxevidade de 3000 ou máis anos contradicen aquela teoría.

Son moitos os autores que consideran o castiñeiro como autóctono en Italia, Suiza, Francia e a mesma España, concretamente en Asturias e a parte oriental de Galicia. A defensa do carácter introducido do castiñeiro en Galicia, ten na análise do polen a súa base. Pero non hai que esquecer que é esta unha proba con moitas

posibilidades de erro aínda que técnicamente a análise polínica fose irreprochable, como afirma Erdtman, que é un dos pais desta tecnoloxía.

Lembremos que na illa Faroe atoparon polen de bidueiros, abeneiros, tilos, etc., que nunca existiron na mesma. Admiteuse que o polen atopado na illa Faroe procedía de Escocia, a 420 Km., ou de Islandia, a 430 Km. O polen da Pecea chega ata 700-1.000 Km.

dende a súa orixe. No castiñeiro a polinización é básicamente feita por insectos, sendo moi reducida a súa dispersión.

A PRIMEIRA ESTRADA

Xosé M. Rivas Troitiño

Cada vez que volvo a Cobas e Terra de Montes, menos e abondo espaciadas das que me gustaría, constato a evolución e o progreso da nosa terra nestes últimos anos en que me toca vivir lonxe.

Cando percorro as novas estradas e vexo as casas recén construidas con toda-las comodidades, non podo deixar de sentir pasar polas miñas sendas da memoria unha terra distinta, que tardou en sair da antigüedad para entrar no século XXI.

No pregón da I Festa da Richada, que tiven a honra de pronunciar no 1976, invitado polas autoridades, fun crítico ó describir que os arados seguían sendo os dos romanos, e os carros de vacas o único medio de transporte na vida rural.

Hoxe, afortiadamente para todos, eso que fora verdade durante centos de anos, deixou de selo. E, coma parte desta terra, sintome ledo por eso.

A miña infancia en Cobas, parroquia de Forcarei, de donde sain ós cinco áños para acceder ó mundo da cultura, foi realmente feliz. Sinxelamente natural. Aquello si era vida sana, si por eso entendemos libres de fumes da civilización, ainda que a agua bebiase na mesma fonte que as vacas; ou sin televisión nin radio, deitándonos coas

galiñas porque a luz eléctrica fallaba mais vegadas que funcionaba.

Era un mundo do que contei algúns lembranza na biografía do noso Gaiteiro de Soutelo. Recordo que, de camiño á Chousa onde segaban herba os maiores, había que pasar pola ponte do Granxeo, que ainda funciona. A ponte non tiña protección polos lados, e miña bisaboa díxome que non mirara para abaixo, por onde corria ou apozaba a auga, porque había mulleres malas que chamaban por ún. Hoxe, o de mulleres malas ou homes do saco non asusta a ninguén, pero daquela non se falaba mais que de medos: a santa Compañía, o inferno...

Está claro que eu non olleí carea o río, pero cando anos depois lin na Odisea que as mulleres malas do río convertíanse en sirenas para Ulises, sentín que Cobas, aquela aldea que non saía nos mapas, formaba parte da cultura occidental.

Un dos acontecimentos, sen embargo, que a miñ mais me fixo sentirme parte dese occidente de progreso foi a construcción da estrada que sae da carretera entón de Vigo a Lugo, pouco enriba do Cachafeiro, e pasa por o Pinar, Cobas, Malburgo, Millerada, Berrozo, Quintelas, Vilariño.....para rematar en Soutelo.

Eu soio viviu a construcción da estrada nos vráns, e debía ter uns nove anos, porque xa me regalaran unha bicicleta. Sei que meu tío Manuel, coengo de Santiago e home que fixo tanto pudo para axudar ós veciños e á terra, estaba orgulloso de ter conseguida esa estrada, porque en nove kilómetros servía once lugares.

Coa mentalidade que durante moito tempo caracterizou á nosa xente, moitos rebe-

áronse, ainda que que somentes en voz baixa, porque lles expropiaron algunha terra e non tiñan coches nin falta que lles facía. Algunxs, incluso, chegaron a falar de abusos de meus tios, porque eles si tiñan coche, e pensaban que buscaban o seu proveito somentes.

Unha das que mais protestaron foi, curiosamente, a primeira en beneficiarse da carretera: rompeu una perna e un fillo, que era emigrante en Venezuela e viñera a pasar uns días, levouna no seu coche a Pontevedra. Dende entón, a miña veciña bendiceu a carretera.

O que eu quería lembrar, sen embargo, eran as pequenas pedras que os veciños ian sementando na calzada, porque, para que o saiba a xente nova, esas obras facianas maiormente os propios veciños. Non sei se se pagaban impostos, pero a axuda estatal era un camión e algo de material. O traballo era dos veciños. Eu andaba en bicicleta polos pequenos balados que estaban destinados a ser cunetas, e acórdome ben que cain dende o alto dún deses balados enriba da pedra da calzada. Total, que rompín un brazo.

Será difícil de entender polas xeracións posteriores, pero daquela non había ambulatorios, así que leváronme onde a señora Esperanza, en Malburgo, e arregloumo ó momento e para sempre.

¡Cómo non valorar agora a metamorfosis das infraestructuras desta terra! Os domingos ia -e voltaba- á misa a Forcarei andando, con meu abó, e o tempo sempre me parecía pouco, porque o único coche que pasaba era o do peixe.

As feiras, sobre todo á de Soutelo,

tamén se ia andando. E acórdome dunha peregrinación-excursión ó Santo Domingo, en que houbo que baixarse do autobús de Paco da Freixeira naquelhas costas, porque non podía coa xente...

E agora non hai onde aparcar. Contaria, con verdadeiro pracer, aquela vida rural, auténtica comuna de rapaces e rapazas cando íbamos cosas vacas ó monte, onde non había consumismo e coido que tampouco maldade, onde con vivir tiña un abondo, porque naquela nenez apenas se os cartos tiñan valor.

Hasta a morte, con todo o seu desgarro, formaba parte daquela concepción da vida que fun adquirindo en Cobas e comarca. Eran imaxes que hoxe aterran ó lembra-las: noites velando nas casas ós mortos mentres uns contaban chistes para bulrarse da morte e os achegados sufrian en silencio. E, despois, berros de algunhas mulleres agarradas ós ataúdes, comitiva andando dende as aldeas co féretro ó lombo, agás que fora alguén moi pesado, que nese caso ia nun carro de vacas.

Contaréi outros días outras lembranzas daquel mundo que hoxe resulta incluso inimaxinable, pero que realmente esistiu.

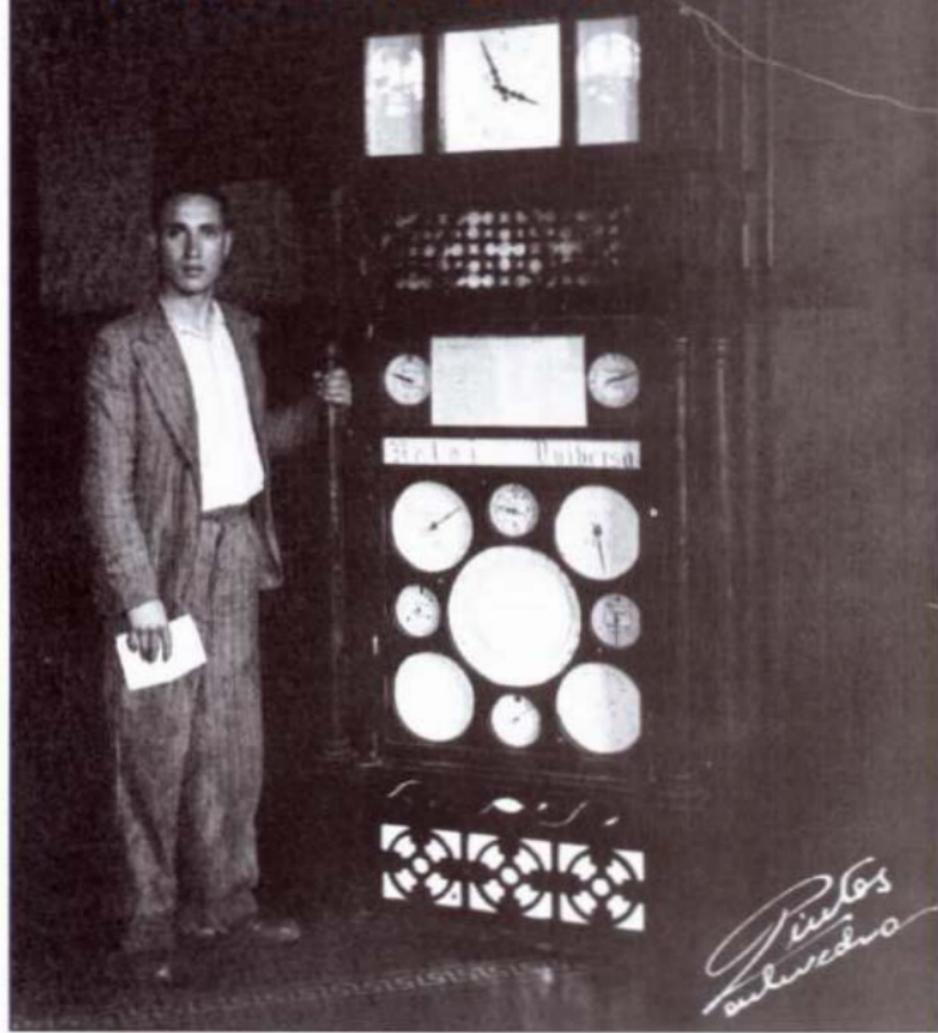
Xosé M. Rivas Troitiño

MANUEL BARREIRO, GARDIÁN DE NOSTALXIAS

Nunha época de tal saturación de imaxes coma a que vivimos actualmente quizais vaia tendo sentido un titular do escritor catalán Terenci Moix que rezaba : " Un universo que abandonou as ideas para empadroarse na futilidade da imaxe" . Sen embargo, diante desta reportaxe-antoloxía de Manuel Barreiro un non pode por menos que pensar que cada unha das fotografías, escollise calquera que se escolla, librase categóricamente dese adxectivo sinistro. Ningunha fotografía das 22 que Manuel Barreiro tirou nalgún momento dos 26 anos que abarca a serie nos parece fútil, polo contrario, semellánnos todas dunha importancia paralela a un estudio antropolóxico. Considero dun valor extraordinario fotos coma a de " Don Benito, o crego da Ponte" , retrato de toda unha época, co vigor dunha pintura de costume, ou a das " fiandeiras" , composición digna, salvando as distancias, dun cuadro de Velázquez e dun riquísimo valor antropolóxico e etnográfico, testemuño patente dun tempo non demasiado lonxano en que a especie humana tiña outro contacto cos enseres cotiáns e entre si, un tempo máis pausado e máis vivencial. A " malla na eira de Sidro" , a " batida do lobo" , o " entero do neno" ou " romaría en Castrelo" teñen outro tanto valor analítico, posto que a través deles capta o fotógrafo estampas que resumen periodos enterios, sen menoscabo da estética, que en ningún caso deixa de lado un home que ademais de fotógrafo, como nos deixou escrito Don Antonio Rodriguez Fraiz no seu libro " Canteiros e artistas de Terra de Montes e Ribeiras do Lérez" , foi "... sancristán, labrego, músico tamborileiro, carpinteiro, carteiro urbán e reloxeiro, facendo todo ben" , sendo, por tanto un artesán no sentido máis amplio da palabra. El mesmo, obra a parte, representa unha porta por onde calquera se pode adentrar na historia de Forcarei en cantes momentos a historia de Forcarei tivo algo que dicir. Poñamos tres exemplos. O primeiro, coincidente coa súa xuventude, ten que ver co premio outorgado pola Deputación de Pontevedra pola confección dun reloxo de buxo (co cal podemos ollalo na primeira foto da reportaxe), e ten que ver tamén coa relación que mantivo cun dos fundadores do Partido Galeguista e deputado en cortes Antón Alonso Ríos, coñecido en Forcarei coma o Siñor Afranio no tempo da Guerra Civil. O segundo abarca douis tempos, tempo de realidade e tempo de ficción para quen foi nos douis o carteiro a quen acudía sempre a señora María Rosa, a verdadeira " Mamasunción" de Chano Piñeiro, pioneira na maioria de idade do cinema galego. O terceiro ten que ver coa súa condición de pai de quen protagonizou de primeira man momentos cruciais da historia viva recente do noso país, Xosé Luis Barreiro Rivas. Polo tanto, coido que non só os forcaricenses estamos en débeda con el, creo que mesmo o está a historia miuda de Galicia, polo menos nun recantiño dos seus andeis.

Rochi

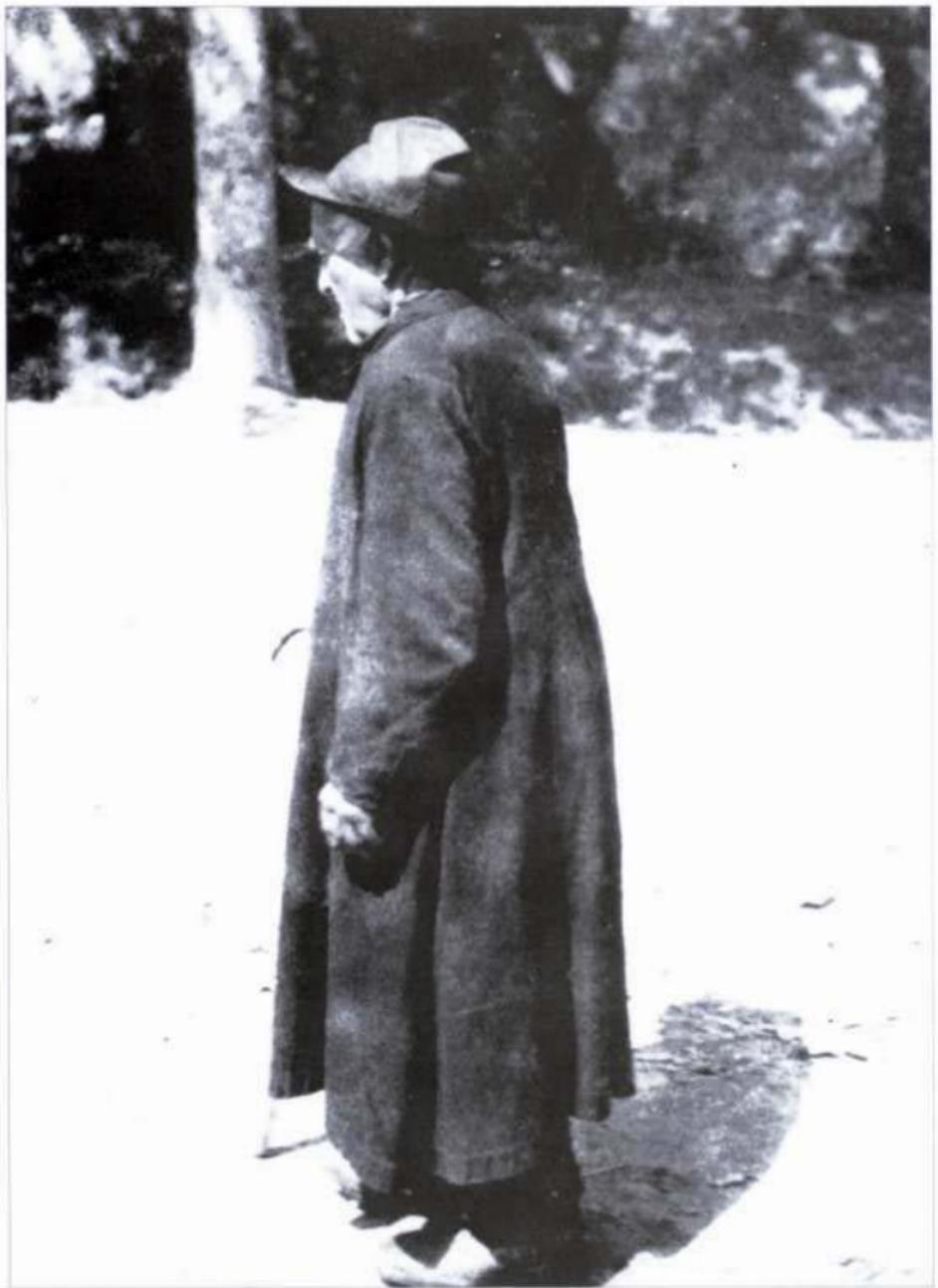
Manuel Barreiro, memoria viva de Forcarei

Manuel Barreiro, diante do reloxo con mecanismo de madeira que sinalaba a hora das principais capitais do mundo, e que lle valeu o premio da Deputación de Pontevedra.

A data desta foto é a do 12 de maio de 1.937

*Piñelos
Pontevedra*

Don Benito, o crego da ponte, no ano 1.948.

Ano 1.944. Os "malabaristas" son: *Manuel de Amede, Dario de Ventura, Gorecho e Basilio de Albina.*

Marcelino de Gaxin. Foto do ano 1.944.

Don secundino no enterro dun neno, a mediados dos 40.

Malla na eira de Sidro, no anos 50. Na malladora, Raimundo de Tato.

Fiando no liño no ano 1.951. De esquerda a dereita: Juanito Rapado (rapaz), Filomena Quintillán, Lucía Rapado (nena), Preciosa de Campos, Carmen do Carabinero, Dolores de Campos, Teresa da Salgueiro, Soledad da Ferreira, Segunda Garrido, Carmen de Armada, Placeres de Albina e Mercedes Quintillán. De pé na porta, Lucrecia Cabada.

Procesión dos Dolores, ano 1.961

A procesión dos Dolores no mesmo ano, á altura da vella Casa Consistorial.

Cabalgata de Reis de 1.967. Na ventá do camión vese a Manuel Brea, a sete anos de ser por primeira vez Alcalde de Forcarei.

Nunha batida ó lobo do ano 1.970, Caladiño e Alfredo de Quintelas.

A rúa Regueira no ano 1.960, co cuartel vello en primeiro plano.

Os ex-combatentes da Guerra no 25º aniversario do seu remate (1.964). No centro o Alcalde naquel entón, Francisco Filgueiras. O cuarto pola dereita na primeira fila de pé é Manuel Barreiro, o fotógrafo.

A Praza da Igrexa en 1.943, a finais dos 50 e en 1.995

Dúas imaxes ben semellantes cun salto no tempo de 20 anos: Os rapaces e os xigantes dos Dolores, anos 1.950 e 1.970

Romaria en Castrelo. O pé da torre da Barciela, Cristina da Murada, Jaime Barreiro, Avelino Alberte e Manuel Barreiro fillo, ano 1.957

O pobo de Forcarei na construcción das escaleiras do novo tramo da Igrexa, mediada a década dos 60.

Traío remate da construcción da ponte de Fundouteiro, no ano 1.944. Entre outros, están Paco Caramés, Dario de Ventura, Gorecho, Basilio de Albina, Tito Pavón, Manuel de Amede e Paco Farria.

Primeira Comunión en 1.947. Figuran entre outras, Julita Barreiro, Loliña de Pichel, Maruja do Gaiteiro e Xonxa.

Paso por Forcarei da Volta Ciclista a España, ano 1.967

*Procesión dos Dolores do ano 1.961 . O Capitán Chamosa non faltou á cita.
Detrás del, Xosé Luis e Manuel Barreiro, fillos do fotógrafo.*

"TERRA DE MONTES" E O SIMBOLISMO DOS MONTES

Manuel Cabada castro

Se algo temos os da Terra de Montes ¹ é iso, montes. Aínda que propriamente non é que teñamos montes. Máis ben, os montes téñennos a nós. Vivimos neles. Son o noso chan, o noso horizonte e ata parte do noso ceo. Cada parroquia ou cada lugar ten o seu monte familiar e tutelar máis preto ou máis lonxe. No medio da Terra de Montes, nos seus termos, constituindo o seu horizonte, erguen a súa testa e a súa propia figura, montes, montañas ou picoutos, ós que a tradición lles ten posto dende tempos inmemoriais o seus nomes: Montouto, Conla, Baiucas, Seixo, Suído, Paraño, Candán. E tamén: Os Aguillóns, Pedra do Forno, Caveiros, Couto da Costa, Outeiro de Couto, Marcofán, Porto dos Bois, Monte de Valiñas, Coto Vello e moitos máis...

Mais, ¿quen pode ter ainda hoxe azos para falar dos montes? No monte -así o parece- non se atopa un máis que con toxos, ou -agora-, se cadra, mesmo con vacas bravas que cotan... Para achegármonos ó simbolismo vivencial dos nosos

montes, cómpre atender ó significado profundo da paisaxe e ó seu vincellamento coa persoa humana.

Pois ben, encol da paisaxe, e concretamente da vivencia galega da paisaxe, sempre me chamou a atención unha polémica ou discusión entre o médico e psiquiatra (e bó pensador tamén), nado en Lugo, chamado Xoán Rof Carballo, e o tamén médico e pensador turolense, Pedro Laín Entralgo. Coma home ben consciente das súas raíceiras galegas, do seu vincellamento esencial e natural coa súa terra, que é lama, aire, árbore, montaña, e espírito na persoa que vive mergullado nela, Rof Carballo non deixa de salientar, en primeiro lugar, a fonda e necesaria relación entre home e paisaxe.

"Tanto coma a relación interhumana precisa o home -dinos Rof- a relación coas cousas inertes e cos seres vivos, co mundo animal e vexetal. Tanto como o agarimo tutelar precisa paisaxes. Esa paisaxe que formou co home unha unidade na súa infancia, esa outra parte de nós mesmos, da que, para ter

1.- Boa parte das consideracións que aquí se fan baséanse no dito por min en Ceredo hai algúns anos (o dous de agosto de 1992) na xuntanza da Asociación de "Amigos de Terra de Montes".

que vivir, nos temos visto precisados a desvencellarnos como dunha libranza nutriz ". " Un home -prosegue ainda Rof- que medra sen o [...] ambiente non humán, sen contacto coas cousas, sen relación co mundo vexetal e animal, fica sempre con algo inhumán dentro del. Por iso no home contemporáneo, nado na cidade, moitas veces con pouca intimidade cos obxectos, sen case contacto coa paisaxe, cos seres vivos que a póboan, hai sempre un perigo de deshumanización, de perda do más entrañable miolo do humán"².

Ora ben, ¿cal é nesta íntima relación, home e paisaxe, o primeiro dos dous? ¿O home ou a paisaxe?. E velaquí, na resposta sobre todo a esta cuestión, onde se van poñer de fronte Rof Carballo e Lain Entralgo.

Porque este último considera que a paisaxe (para el, claro, a dura e árida paisaxe castelana) é sempre algo exterior á persoa que a contempla. Lain chega a dicir que é o home mesmo o que crea a paisaxe. Esta vén a ser para el unha especie de constructo intelectual ou poético do home.

Nada más contrario á maneira de ve-las cousas do galego Rof Carballo. A tese fundamental deste é, efectivamente, a seguinte, ben suliñada por el: "Non é o home o que crea a paisaxe, senón ó revés,

a paisaxe a que fai ó home . A paisaxe fainos moito antes de que sexamos capaces de pensar e mesmo de que sexamos capaces de ver"³.

Sen podérmonos deter na fundamentación biolóxica e psicolóxica que fai Rof Carballo desta tese, cómpre polo menos aludir a unha que poderíamos chamar fundamentación "biográfica" ou vivencial da mesma.

Cando hai anos lia eu estas liñas do libro de Rof, non puiden menos de me lembrar tamén do meu primeiro encontro coa meseta castelana de Palencia, cando ainda non tiña once anos e ía ficar ali de súpeto durante un curso enteiro e varios máis despois ainda. A miña vivencia foi moi semellante á que describe Rof Carballo deste xeito:

Lémbrome agora da miña primeira saída de Galicia. Era un tren lento, lentísimo, que tras moitas horas de viaxe cruzaba cara ó anoitecer a fronteira galaico-leonesa e me depositaba no medio das sombras nocturnas para facer trasbordo en Venta de Baños. Ali atopábame eu só coa miña maletiña no medio da inmensa planura castelana, sometido a un dos más importantes cambios que pode experimenta-lo home. Non se tratava dun simple cambio de paisaxe, como eu e calquera viaxeiro pode experimentar no curso de breves intres nun avión ou nunhas poucas horas de ferrocarril. Era algo moito máis importante, máis ben

2.- Rof Carballo, J., *El hombre como encuentro* (Madrid 1973), 193 s. Cf. 63 ss

3.- Rof Carballo, J., o.c., 200. Ver p. 186s.

semellante a ese cambio profundo [...] que se produce cando cruzamos [...] dun país a outro [...] Non só cambiamos de paisaxe, senón que estamos a **cambiar du mundo a outro mundo**. Un home galego fica de súpeto depositado no medio da planura castelana. E coma un peixe ó que se lle tira de súpeto do seu elemento. O primeiro que se lle ocorre é que non se pode vivir así, sen árbores, sen regueiros, sen veigas verdes, sen vexetación, sen o mar misterioso, sen penedos abruptos, sen doces outeiros, isto é, sen a "irmá paisaxe"⁴.

A razón máis fonda deste interno desacougo, do que fala Rof, é que levamos dentro de nós mesmos en realidade, sen case nos decatarmos, a paisaxe maternal galega (quizais por iso "paisaxe" é en galego, ó revés do castelán, de xénero feminino). Esta paisaxe constitúenos e atráenos coma un imán cósmico e dános acougo, lugar e orientación. Cando esa paisaxe falla, fica un só, desfondado e desolado. E para un galego naturalmente non hai paisaxe se non hai formas, diferencias, pluralidade de vida e de cores. E ¿que son os montes senón xustamente o conxunto de todo iso?

E quizais no dito, é dicir, no fondo vencellamento de todo o noso

ser coa paisaxe, radique tamén a secreta raiz da nosa saudade, da nosa morriña, que é, sen dúbida, unha maneira íntima e especial de "morrer". Como nos di tamén Rof Carballo noutro lugar, en Galicia "a Terra non é algo ó que se lle rinde culto, senón algo que está identificado con nós hastra formar unha unidade que, ó se crebar, doe, tal coma unha especie de morte da alma, en forma de **morriña**"⁵.

Pero Rof Carballo dinos ainda algo que para nós, os da Terra de Montes, é moi importante. Resulta que de maneira particular nós, os que vivimos na montaña, os que témo-la vivencia dela dende o mesmo intre no que nacemos, os que habitamos en montañas, nas que áinda o home non puxo moito a súa man, somos polo visto os verdadeiros depositarios da saudade ou morriña galega, daquilo precisamente que parece se-lo más constitutivo deste curruncho do solpor do vello continente, que é Galicia: "A nostalxia, a saudade [...], a morriña galega son sentimentos de pobos montañosos, ricos en bocarribearas, en outeiros i en altos píncaros dende os que sempre se pode abesullar en toda a súa pureza un horizonte no que sobrancean, ennobrecedidos, os elementos da paisaxe, antre iles as serras e cadeas montañosas azuleando na lonxania. Trátase tamén dun sentimento de pobos que habitan países verdes e húmidos, nos que a

4.- Rof Carballo, J., o.c., 196

5.- Rof Carballo, J., *Mito e realidade da terra nai* (Vigo, 1957), 63.

natureza amóstrase, non no seu encoiro xeolóxico, senón enfeitada coa roupaxe vexetal, non coma un reino de penedos e cristas, de irtas formas minerais, senón coma un mundo de cote revestido polo verde milagre da vida. Pro, ademais, iste mundo verde ha conservar, pra ser saudoso, o carácter da natureza; o calco do home, a impronta do xardíñeiro ou do hortelán han ser escasas. Somentes así aitúa sobre nós en forma sagrada [...], trasmitíndonos arreo un oculto celme que pon en comunicación o noso sangue coa vida vexetal que nos arrodea. Ista dúas condicións -conclúe Rof-, -pais montañoso e presencia da natureza na súa primitiva esencia, pouco modificada pola man do home- semellan indispensables pra que xurda a saudade⁶

E como esta imaxe, poboada de montes e de natureza, é o ámbito material e asemade espiritual no que xorde a morriña ou a saudade, que é algo constitutivo da nosa maneira de ser, por iso os que viven, os que vivimos nos montes, na paisaxe montañosa, somos en xeral xentes -contra o que outros puideran crer-, non duras, irtas ou ríspidas, senón ben lenes e suaves, condescendentes coas maneiras diferentes de ser, atentos ós diversos planos e niveis das cousas e dos problemas.

A montaña dá distancia e ofrece perspectiva respecto das realidades, dos espacios e dos conxuntos das cousas: cara abaixo pódese ve-lo val, o verde das veigas, as infindas cores vexetais, cara arriba o azul do ceo ou os nubeiros da treboada e ó lonxe ata o mar entre néboas. En realidade a paisaxe montañosa é un verdadeiro moimento á diferencia, non á liña recta e horizontal de Castela, senón á variedade e pluralidade. A nosa paisaxe apréndenos a sermos así desde o mesmo comezo da nosa vida e introducícese así no noso interior.

Por iso coido que nos atinxe a nós quizais máis cá outros galegos (habitantes de terra cha ou de abertos horizontes á beira do mar) o que Castelao escribe en **Sempre en Galiza** de tódolos galegos: "O galego é home de matices"⁷. E éo precisamente en grande medida pola súa dependencia íntima dunha paisaxe que non é uniforme nin rectilínea. Por iso Castelao via xustamente nesta paisaxe a garantía máis sólida da nosa maneira de ser, da nosa nacionalidade: "O que non podía morrer -indica Castelao- era a Terra -sino permanente de nación-, porque por moito poder que o Estado centralista tivese, sempre resultaría impotente para convertir o noso territorio en planura castelán. E quedándonos a Terra non nos mataban a posibilidade de revivir, porque a Terra é a fonte da vida. Ela

6.- Rof Carballo, J., **Mito e realidade...**, 40s.

7.- Castelao, **Sempre en Galiza** (Madrid 1977) 285.

fainos á súa semellanza, con terra, pedra e auga, que son carne, oso e sangue do noso corpo."

A paisaxe montañosa é coma unha peneira que nos espärexe a todos en moitos e pequenos núcleos de poboación, que son a nosa parroquia ou o noso lugar de nacemento, pequeno e entrañable ámbito de ledicias e mágoas, de ilusións e esperanzas, de vida e de morte. Hai moitos, sobre de todo de fóra de Galicia, que ainda non se deron de conta do que significa, no plano humán e psicolóxico, o feito, case increíble, de que arredor do cincuenta por cento dos pobos de España están en Galicia. E iso por mor fundamentalmente da nosa xeografía de montes, de vella e ancestral montaña.

Nun diario -publicado hai un par de anos por primeira vez- escrito por un coengo de Córdoba, chamado Bernardo Xosé de Aldrete, e que é o diario dunha viaxe, ida e volta, a lombo de mula dende Córdoba a Santiago de Compostela entre xaneiro e marzo do ano 1612, o seu autor, que só coñecía os pobos grandes e entre si afastados da súa terra, amósase unha e outra vez abraiado da multitud de pobos pequenos, que atopa ó entrar na montaña galega.

Cando chega ós portos do Padornelo e da Canda o 19 de febreiro

anota: "passamos adelante por aquellas montañas, todas pobladas de lugarcicos". E ó chegar a Santiago catro días depois, lémbrase o viaxeiro do seu camiño dende Ourense ata Santiago nestes termos: "En todo el camino de Orense a Santiago - escribe- desde lo alto de los montes se descubren mui largos i espaciosos valles con infinitas haças todas cercadas i muchos lugarcicos que hazen hermosíssima vista i muchos arroios i ríos que cruzan i arboledas". E cando sube xa, de volta para a súa terra, cara ó cume do Cebreiro, volve ainda a anotar: "Todas las cuatro leguas que ai de sierra desde Tiracastel hasta Zebrero están llenas de lugarcicos de diez, doce, veinte i treinta choças más o menos como es la comodidad de la tierra que tienen para labrar."⁹

Así era daquela e así segue a ser, máis ou menos, aínda hoxe Galicia. O noso modo montañoso de nacer e de vivir, acostumado á pequena convivencia e arredado dos grandes enxamios de xente, acentúa por outra parte a nosa sensibilidade con respecto á propia interioridade, á individualidade persoal e á liberdade grupal. E quizais sexa esta unha das razóns da coñecida e apaixonada defensa da súa e nosa terra por parte dos nosos devanceiros, aínda non tan lonxanos, de Terra de Montes. Todos

8.- Castelao, o.c., 46.

9.- Cf. Gan Jiménez, Pedro, *Un viaxe de Córdoba a Compostela en 1612: Crónica Nova* 18 (1990) pp. 403, 405, 407.

elems, pobo, cregos e adáis populares amosáronse afoutos e baris, regando co seu sangue esta Terra de Montes, sobre todo na vila de Forcarei, por mor da liberación da nosa terra da invasión napoleónica, alá polos meses de febreiro a abril do ano 1809.

Pero hai ainda un simbolismo máis fondo na paisaxe montañosa, baseado naturalmente nunha experiencia humana moi real. Os que vivimos nos montes sabemos apreciar os seus airiños puros e osixenados, que crean liberdade no espírito e no corpo, e mailas augas limpas que son a delicia das troitas áxiles e fuxidias. Das entrañas dos nosos montes tiraron os relembrados canteiros desta Terra a pedra ben traballada das nosas casas. A pedra xunto coa auga son case a mellor materia prima dos nosos montes. Porque nos montes están tamén as boas fontes e nelas encetan o seu curso ríos e regueiros. Os cumes dos nosos montes chuzan nas nubes, e deitan a súa chuvia como pingas de auga ou felerpos de neve. Ai está o pai Candán, que ergue a súa testa por enriba dos mil metros, pai de fontes, regueiros e ríos, coma o troiteiro Lérez. Esta grandeza, paternidade e xenerosidade dos montes é unha das razóns fundamentais do coñecido simbolismo relixioso dos montes. As montañas, os montes son, efectivamente, para a meirande parte

das relixións e culturas símbolo da transcendencia e da divinidade. Do monte, do que o cume perdeuse ás veces entre as nubes, pódese dicir que está ó tempo na terra e mais no ceo. Os estudiosos da historia e fenomenoloxía das relixións, sobre todo o rumano Mircea Eliade, din que os montes amosan ó home a estabilidade e inmutabilidade de Deus ou dos deuses e veñen a ser así coma o lugar do mutuo encontro da terra e mais do ceo. Así o monte Olimpo, por exemplo, era para os gregos o lugar onde vivían os deuses. Pero tamén os montes do xudaísmo e do cristianismo tiveron unha importante función relixiosa, coma ocorre no caso dos montes Horeb, Sión, Tabor, Garizín, Carmelo, o monte das Oliveiras, o dos Caveiras (o Gólgota) e moitos máis. Os montes eran o lugar preferido de oración do Mesías. E ó querer edifica-la súa igrexa sobre o seu apóstolo Simón, teralle que cambiar a este o nome e chamalo dalí para adiante co nome de "Cefas", que quere dicir en arameo "rocha" ou "penedo". Por iso os "Pedros" son en realidade "penedos" dos montes. E cando os cristiáns empezan a construir as igrexas de pedra, non están feitas esas igrexas coa materia prima do monte, o granito, e non semellan, á fin e ó cabo, senón pequenas montañas de pedra, nas que os cumes son as torres? Así o vía

o poeta de Codeseda, meu tío Xosé Manuel Cabada Vázquez, cando describia a catedral compostelana deste xeito:

"Unha montaña de pedra
con debuxos caprichosos,
onde, acochados, se gardan
inapreciabres tesouros"¹⁰

E no interior mesmo das igrexas, que son os "altares" senón "altas" pedras, montes en miniatura, nos que se ofrece a Deus en sacrificio, ese Deus ó que os nosos antergos prechristiáns, sen chegar a coñecelo, ofrecian nas cumes dos montes os seus sacrificios rituais?

Que os galegos estamos acostumados desde hai moito tempo a ve-lo noso Deus a través da natureza ou na natureza, coma símbolo ou espello do mesmo, é cousa ben sabida.

No século III despois de Cristo M. Xuniano Xustino fainos un extracto nas súas **Historias Filípicas** da obra perdida do historiador do século primeiro antes de Cristo, Trogo Pompeo. Fálase ali de Galicia no libro XLIV e dise nel que o monte para os galegos era "sacer", "sagrado". Por iso o xeógrafo grego Estrabón atopábase tamén abondo desnortado, cando falaba de nós. El estaba acostumado ó panteón dos seus

deuses, moitos e variados, con nome e función propia e específica cada un deles. Cando se atopa cos costumes relixiosos dos celtiberos e dos que viven ó norte deles, describeos dicindo que veneran a un deus "sen nome", ó que lle fan festa durante toda a noite, nas noites de lúa chea. Refirindose neste contexto ali mesmo ós galegos di que se conta deles que son "ateos"¹¹. A razón desta interpretación que fai dos nosos devanceiros Estrabón non é somentes o feito de que os galegos somos abondo reservados encol das nosas crenzas e dos nosos secretos pensamentos, senón que Estrabón non tiña tampoco categorías axeitadas para entenda la nosa maneira de vivi-la natureza no seu fondón transcendent e relixioso. Porque a natureza e os montes son o ámbito humán e relixioso, no que o galego vivia e morria, atopando ali o seu acougo definitivo. Nos montes quería tamén, xa que logo, que estivese o seu sariego, porque dessa maneira estaba máis preto dos deuses. De aí os restos que quedan ainda de tantas mámoas sepulcrais polos nosos montes.

Se neste senso Estrabón peca por defecto -por así dicilo-, ó interpretar ós galegos como xente que non cre en Deus, peca por exceso, pola outra banda, San Martiño Dumense, na súa **De correctione rusticorum**, xa no século VI da nosa era, cando di que os galegos adoramos montes, fontes,

11.- Cf. Strabonis **Geographica**, ed. C. Müller - F. Dübner (Parisiis, 1853) 136, 21-25.

árbores e outras cousas más. Tampouco o bo Martiño Dumiense, nado e formado intelectual e culturalmente fóra de Galicia -xa que viñera a Galicia dende Centroeuropa- foi capaz de enxerga-la función simbólica relixiosa, que, xunto con outras realidades semellantes, posuían para os galegos os montes¹², os nosos montes.

Parece que, a pesar da teima do bispo Nartiño Dumiense por "corrixir" ós nosos "rústicos" devaneiros, a querencia deles seguiu sendo, nembargantes, ver a Deus na imaxe e na vivencia das fontes, das encrucilladas, dos montes, etc. Pois hai constancia, por exemplo, de que en varios sinodos, celebrados en terras galegas ou fronteírizas do actual Portugal, se lles prohibe ós cregos "celebrar misas nos campos e ós pés das árbores", ir en romaría ós montes, etc.¹³

Dada ista íntima relación vivencial entre os montes e a auto-comprensión do home - que vive no seu ámbito, enténdese ben o respeto e aprecio que lles debemos ter ós montes, ós nosos montes. O tema, por exemplo, dos incendios ou do lume nos montes é deste xeito algo que ten non somentes unha importancia meramente económica ou ecolóxica, senón tamén unha relevancia

antropolóxica fundamental. Queimámos los montes é, en certo modo, queimarnos a nós mesmos, dado o fondo vencellamento entre a natureza e a persoas, entre os montes e a vivencia íntima e persoal de nós mesmos. Neste senso non nos debería parecer tan dura, senón antropoloxicamente coerente e consecuente, a chamada "postura" do medieval Alfonso X o Sabio, cando daba a seguinte orde á Terra de Santiago: "mando que nengun non ponga fuego para quemar los montes, et a los que gelo fallaren faciendo, quel echen dentro..."¹⁴. Botar no lume ó que o planta non é máis que levar a cabo, de maneira violenta, o que o incendiario en realidade está a facer, sen se decatar: queimarse a si mesmo ó tempo que el queima o monte.

Ben souberon expresar os poetas esta vivencia humana de fonda unión coa natureza que é berce, colo e derradeiro acougo do vivir humán. Un senlleiro poeta da nosa Terra de Montes, Xosé Otero Espasandín, nado no comezo deste século XX en Santa Olaia de Castro, case a un tiro de pedra do meu pobo natal de Sabucedo, sóuboo expresar de maneira insuperable. Lonxe da súa terra, desde os Estados Unidos, o noso poeta non pode menos de se lembrar, con fonda conmoción exis-

12.- Cf. Mandianes Castro, Manuel, *El espacio del clérigo en Galicia: Anuario de Estudios Medievales* 18 (1988) 232; id., *Caracterización de la religión popular*. En: *La religiosidad popular* (Coord. C. Alvarez Santaló e outros), Vol. I *Antropología e Historia* (Barcelona, 1989) 47ss.

13.- Cf. *Synodicon Hipanum* (Madrid 1981-1982) I, 358; II, 117.

tencial, do seu monte natal, o seu monte de Castro, ainda que tamén dos montes da Conla, da Baúca e do Seixo. Como co seu fermoso e perfecto poema, **Pico de Castrodiz**, me atopo totalmente identificado, quero deixarlle a el as palabras finais:

Castrodiz, castro amigo
en terras de Ceredo:
Nacín á túa veira,
soñéi coas túas lendas sendo neno.

Ergueito sin fachenda,
no vran e no inverno,
escoitando no Lérez
que baixa entre penedos
o canto sosegado,
penso en ti, Castrodiz,
pastor de campanarios e luceiros.

Vinte parroquias soñan e anceian
ao redor teu, mentras que ti, antergo
Castrodiz, no mar soñas
e coma el abismaste nos números do
ceo.

Nacín no teu regazo
e a ti subín a ver o mar, moi cedo,
unha mañán de maio,
tola de labercas. Voaban os centeos
dunha ladeira á outra

mordidos os calcaños polo vento.
As túas currnáns, a Conla e a Baúca,
de arriba abaixo vestian de amarelo.

Máis abaixo de Dorna e Pontevedra,
pola liña en que os soños brincan da
terra ao ceo,
non sei si vin o mar ou o soñei,
subido, Castrodiz, aos teus hombrei-
ros.

(Mar de Marín, mar de Marín,
recendo de sal e laranxeiros!...)

Di, vello castro: ¿é certo
que cando todos dormen
ao son do canto dos regueiros,
ouces o son do mar,
os rezos do teu veciño o Seixo?

Di, vello padriño dos meus soños,
se cando cala o merlo
e os campanarios dos contornos,
á noitiña, chaman polos labregos,
parlas co sabio moucho
e rezas polos mortos en segredo.

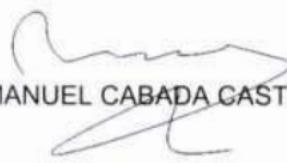
Castrodiz, rexo castro de celtas
en terras de Ceredo,
que ouces cantar o Lérez
cando volve da feira de Soutelo
soñando cunha noiva da mariña;

acórdome de ti, dos teus penedos
 cubertos de liques e de soños,
 nesta terra sin castros nin cruceiros,
 onde os nenos non soñan
 nin ledos contos garda o Tempo
 sin presas nin vagares.

¡Pastor de mámoas en terras de Ceredo!

Pidoché, Castrodiç, dende esta terra
 envellecida nova, metro e medio
 de chan pra cando morra
 soñar cos enxamios dos vencellos,
 ca fror do toxo, ca groria das labercas
 e a brancura das neves de febreiro .¹⁵

E para rematar, ¿non debería ser obrigado para os da Terra de Montes intenta-lo traslado dos restos de Otero Espasandín á súa terra natal, ó pé do seu monte de Castrodiç, para ali recibi-lo seu anceiado " metro e medio de chan" e desde ali exercer de egrexio vixía e cantor dos nosos montes, da mesma maneira que os restos do poeta Xosé Manuel Cabada Vázquez foron trasladados hai xa varias décadas desde terras andaluzas á súa parroquia natal de Codeseda?

MANUEL CABADA CASTRO

15.- Cf. Fernández del Riego, F., *Poesía Galega. Do posmodernismo aos novos* (Vigo, 1980) 131ss.

TERRA DE MONTES: AGORA OU NUNCA

Manuel Espiña Gamallo

Trátase dunha comarca de Galicia que conta cunha especial e importante personalidade histórica e humana. Por iso, como fillo desta terra, quero olla-lo seu pasado e o seu presente, para albiscar cal será o seu futuro.

O PASADO. O primeiro que amostra é a súa antigüidade, que se nota xa polos seus moitos castros e numerosas mámoas; e incluso por algúns nomes, coma o de *Forcarei* no que atopamos un elemento gótico ou suevo. Algunhas explotacións de estaño poida que sexan da idade de bronce.

Tamén o demostra a súa pronta evanxelización. Así, *Forcarei* debeu ser cristianizado por un dos santos Martiño, anque as parroquias non chegarián ata comenzaos do século V.

Despois, algo que igualmente aparece con suma claridade é a súa importancia. Esto vese polas donacións de que foi obxecto e máis polos enfrentamentos para a súa posesión entre as maiores autoridades eclesiásticas e civís.

Así, xa no 874 foi donado por Alfonso III á diocese de Iria.

Por tanto, con tantos restos arqueolóxicos, os arqueólogos e demais investigadores teñen material para traballar moitos anos. Pero, tamén os historiadores poden descubrir moitas cousas de interese. E sen dúbida, o máis notable é que a súa importancia non ven de riquezas naturais, nin da bondade do seu clima, nin por unha situación estratégica especial, senón pola grande personalidade dos seus habitantes. E isto constitúe un orgullo e tamén un reto para os actuais fillos desta terra.

E se miramos ó pasado máis próximo, por exemplo ós últimos cinco séculos, vemos ainda con maior forza a grandeza dos nosos antepasados. Nótase incluso nas guerras e levantamientos nos que tomaron parte. Así, desde o 17 de novembro de 1496, data na que os chamados Reis Católicos mandaron a López de Aro que enviase peóns de Galicia, os arcebispos ordenaron levas de mozos de Terra de Montes, para intervir nas guerras do poder central, sobre todo nas guerras contra Portugal dos séculos XVII e XVIII.

E non só levaron mozos, senón toda clase de víveres e de servicios, como reses, froitas, transportes e xuntas de bois cos seus carros e coidadores, para a atención das tropas colocadas ó longo do río Miño durante case todo un século.

Ata na loita dos franceses, os soldados de Napoleón prestaron especial

atención á nosa Terra de Montes e realizaron nela unha loita feroz nos meses de Febreiro a Abril de 1809, e destacaron na defensa moitos veciños de tódalas aldeas axudados polos seus párrocos, anque houbo máis dun milleiro de mortos. Así, só nos días 29 e 30 de Abril foron executados no adro de Forcarei máis de 200 campesiños.

¡Cantos fillos ilustres de Terra de Montes podíamos citar, sobre todo na historia dos últimos cinco séculos! Sen embargo para mim, o máis importante e transcendente foi o conducta de todo o pobo, ante todo da xente máis humilde, que foi a inmensa maioria.

Especial mención merecen as mulleres desta terra. Está por facer a historia do matriarcado en Galicia e dun xeito especial en Terra de Montes. Certamente, aquí a muller chegou a ter na familia o mesmo papel central ca no tempo dos celtas. Elas, ademais da educación e crianza dos fillos e da administración do fogar, realizaron tódolos traballos dos labregos, incluso os que soamente fan os homes noutras partes de Galicia e de España. Ténase presente que aqui os homes emigraron moi axiña e a eles débese a construción dos mellores mosteiros e de case tódalas catedrais de España.

Non sei que admirar máis, se a grandeza destas mulleres en saber

unir tódolos traballos de labregas coa tenrura de nais agarimosas ou a intelixencia, valentia e responsabilidade dos seus homes. Todos deben saber que os homes de Terra de Montes foron dos primeiros en crear moitos oficios (canteiros, arrieiros, carboeiros, borreiros, etc.) para vence-lo rigor do clima e a dureza da terra e incluso para leva-los a outras partes.

Pero, todos deben saber que foi a xente máis humilde do noso pobo, é dicir, tódolos labregos e mariñeiros de Galicia, os que realizaron a xesta máis transcendental da nosa historia, despois da implantación do cristianismo, que foi a conservación da nosa lingua. Esta conservación, condición imprescindible para a supervivencia do noso pobo, debido ás gravísimas dificultades dos últimos cincocentos anos, foi un verdadeiro milagre.

E os nosos devanceiros de Terra de Montes realizaron a referida conservación da lingua galega coa más completa autenticidade, a pesar das moitas dificultades e de non contar con ningunha axuda. E por iso non hai xustificación posible para a situación do tempo actual, que paso a analizar.

O PRESENTE. A situación actual, mirada a vista de paxaro e coa superficialidade triunfalista da maioria dos nosos políticos, parece moi positiva, case estupenda ou ideal, cando en realidade é moi grave... Atopámonos de verdade nunha encrucillada histórica transcendental para o futuro do noso país, porque,

debido que agora se vive tan de presa que quince anos poden ser más ca cincocentos de antes, podemos asegurar que temos aí, xa á volta da esquina, dúas alternativas: a da morte e a da vida, a da supervivencia e a da desaparición do noso pobo como tal.

Ben sei que moitos, mellor dito, tódolos que practican esa mirada superficial, pensan que a miña visión está dominada por un pesimismo incurable ou unha cegueira total. E dirán que hoxe a nosa lingua conta cunha estima e protección como non tivo endexamais. Certamente, está recoñecida no noso Estatuto como cooficial, fálase no Parlamento, conta cunha televisión e unha radio para ela, estúdiase nos colexios, é oficial nas nosas tres universidades, dánse axudas económicas ós libros e ás revistas escritos nela, fálase na maioria dos actos culturais, ata a usan algúns curas na litúrxia, etc., etc.

Todo eso é verdade, anque tamén é certo que a maioria dos políticos e profesores (incluso os de galego), que usan a nosa lingua no exercicio da súa profesión, pasan inmediatamente ó castelán na cafeteria, na rúa e non digamos na súa familia. E así, a pesar de todo isto, está desaparecendo das casas da nosa xente humilde, que foi a que fixo o milagre da súa conservación. Efectivamente, son más cada dia os pais de familia das nosas aldeas, que

lle ensinan ós seus filliños a falar en castelán ou castrapo, anque entre eles e cos veciños falen sempre en galego. E, a este paso, dentro de dúas xeracións, o galego non será lingua materna para ningúén e pasará a ser unha lingua morta, coma o latín, anque se siga estudiando nas escolas e se editen moitos libros en galego.

Algúns curas rurais, ó querer celebrar misas en galego, atópanse coa protesta dos fregueses e dánlle como razón principal que iso é darlle a eles menos categoría ca ós das cidades. Son intelixentes e decátanse de que os políticos, os sindicalistas, os locutores de Radio e de TV, etc. usan o galego só por obrigación, pero sen a sinceridade, amor e valentía, por exemplo dos cataláns pola súa lingua.

E resulta ben triste que pase todo isto cunha lingua pola que tantos galegos deron a súa vida ou padeceron cadea e persecución. Pero, aínda temos outra realidade non menos nociva e humillante, como é o feito dos que senten vergoña dos parentes que tan só falan galego e non saben o castelán, que eles consideran a lingua fina e culta. Por tanto, había que liberar a esta xente da escravitude destes complexos de inferioridade e da incultura. E non se conseguirá mentres sigan vendo tan malos exemplos por parte das máximas autoridades e dos señoritos en xeral.

Mais, abonda xa co dito con relación ó noso presente, para que

poidamos albiscar como será o noso futuro, o futuro da nosa Terra de Montes.

O NOSO FUTURO. Se o galego deixa de se-la lingua do noso pobo, este quedou sen a súa alma e perdeu a súa vida e a súa identidade. E os seus habitantes perden as súas raíces e, como as follas secas do outono, serán movidos e arrastrados polos ventos de tódolos manipuladores.

Con este desprezo do galego, os nosos velliños da aldea chegan a considerarse como un móble inútil, un atranco que avergonza ós fillos e ós netos que viven na cidade e fixéronse señoritos e falan só castelán. Así, algúns chegan a suicidarse e a maioria desexan a morte como unha liberación para os seus familiares e incluso para eles por facérselle insoportable esa situación.

E os mozos rurais galegos desta xeración pasada tamén se suicidaron, anque eles cun suicidio moral, rexeitando todo canto lles fale de aldea e imitando en todo (vestidos, diversións fala, etc.) ós mozos das cidades, anque fagan o ridículo moitas veces.

Que pasará con estes nenos da Galicia rural que agora, con dous aniños, están aprendendo a falar só en castelán?... Que non terán identidade propia. Non saberán definir

se son galegos ou españois ou europeos ou cidadáns do mundo. E isto pode chegar para eles a producirlle graves e irreparables consecuencias.

Que acontece hoxe nos países más ricos do mundo (Europa, EE.UU. e Xapón)?... Que o suicidio é a principal causa de morte dos mozos. E a causa más repetida é que sentiron un aburrimiento que se lles fixo insoportable. E os psico-pedagogos demostran que a causa principal dese aburrimiento ou falta de ilusión por vivir é unha falta de identidade ou de encarnación nunha cultura e tamén a falta de sentido transcendente ou de fe noutra vida... Disfrutaron de todo e xa nada lles atrae e ilusiona nesas sociedades de tanto consumismo e que todo o toleran e todo o trivializan.

¿Que pasará dentro de 15 ou 20 anos cos nosos mozos de Terra de Montes?... Serán os nenos que agora aprenden a falar só en castelán e ós que seus pais non lles ensinan a coñecer e ama-la súa terra e menos ainda amar e sentirse amados por Deus. Por tanto, atoparánse sen raíces e sen un sentido transcendente. Non se sentirán nin galegos nin españois nin europeos e canto antes disfruten de todo máis axiña sufrirán ese tráxico aburrimiento mortal... Mais, penso que ainda estamos a tempo de evitar ese futuro desgraciado e por eso paso a propoñer unhas conclusións prácticas.

CONCLUSIÓNS LOXICAS E URXENTES. Creo que abonda xa co que levamos dito para sacar unhas conclusiós lóxicas e urxentes:

1) Non podemos deixarnos atraer e menos arrastrar ou manipular por esta sociedade liberal capitalista e consumista, que valora as persoas polo que teñen e non polo que son, e que agora no-la queren vender como sociedade de benestar. Estimemos ás persoas polo que son e chegaremos a descubrir cómo un dos nosos vellíños da aldea é máis persoa e máis culto ca algún doutor universitario; e descubrimos como este enchen de satisfacción.

Por tanto, non louvemos ós que pretendan mete-lo capitalismo nos nosos campos, botando ós labregos para as cidades; nin ós que confunden a cultura galega co folclorismo barato; nin ós que fomentan escolas de música, bandas de gaiteiros e coros, sen preocuparse de que tódolos seus membros, polo menos, falen galego.

2) Pidamos ós colexios de Terra de Montes que respeten e fomenten a nosa cultura rural. Que teñan sempre presente o que dixo a UNESCO nas conclusiós do seu congreso internacional sobre a identidade dos pobos: "No seu sentido máis amplio a cultura pode considerarse como o conxunto dos trazos distintivos, espirituais e materiais, intelectuais e afectivos que caracterizan unha sociedade ou grupo social... Representa un conxunto de valores único e insustitui-

ble, xa que as tradicións e formas de expresión de cada pobo constitúen a súa maneira máis lograda de estar presente no mundo".

Non permitades, pois, que colonicen ós vosos fillos, afogando a vosa cultura secular cunha cultura allea e pedidlelle que cumplan, polo menos, o que mandan as leis sobre o uso da lingua galega, por exemplo, no estudo da asignatura de Sociais.

3) Pedidle tamén á Igrexa católica que cumpla a súa misión como Deus lle manda, encarnando a fe na cultura, como ben explicou o papa Xoán Paulo II: "A cultura é aquela forma peculiar coa que os homes expresan e desenrolan as súas relacións coa creación, entre eles mesmos e con Deus, formando un conxunto de valores que caracterizan a un pobo e os trazos que o definen. A cultura ten unha importancia fundamental para a vida das nacións e para o cultivo dos valores humanos más auténticos".

E segue dicindo: Toda cultura é un esforzo de reflexión sobre o misterio do mundo e, en particular do home: é unha maneira de expresa-la dimensión transcendente da vida humana. O corazón de cada cultura está constituído polo seu acercamiento ó meirande dos misterios: o misterio de Deus".

E conclúe: "A síntese entre cultura e fe non é só unha esixencia da cultura, senón tamén da fe, porque unha fe que non se fai cultura é unha fe non

acollida plenamente, non enteiramente pensada, non fielmente vivida".

Como católicos tede-lo dereito e más o deber de lle pedir ós vosos curas de Terra de Montes: que cumpran o que lles mandou o Concilio Pastoral de Galicia, realizado para aplicar aquí o Concilio Vaticano II, de que nas nosas aldeas tódalas misas se celebren en galego. Será este o primeiro paso para a evanxelización da nosa cultura e na evanxelización da cultura é Cristo mesmo o que actúa a través da súa Igrexa, xa que coa súa Encarnación entra na cultura e trae para cada cultura histórica o don da purificación e da plenitude.

Pero, ante todo, vivamos nosoutros estas verdades e así daremos exemplo, que é o más necesario en tódolos tempos. Para isto, convenzámonos de que só aquel que ten experiencia do Misterio desde a súa configuración cultural, desde a súa cultura, poderá ser un ledo e feliz portador de manifestacións cristiás de comuñón. Pola contra, aqueles que non sintan a forza da comuñón dos montes da nosa terra, dos penédos e dos vales, dos ríos, das fontes e dos carballos... e da lingua galega... non poderán ser cristiáns galegos... Poderán cumplir coas regras relixiosas, pero non serán cristiáns galegos... Só aqueles para os que a relixión é a faciana enculturada da fe poden vivir unha relixiosidade enriquecedora, acougante e liberadora.

Con razón escribiu Paulo VI este texto, que o papa actual repite moitas veces: "O que importa é evanxeliza-las culturas ... O Reino que anuncia o evanxeo é vivido por homes profundamente vinculados a unha cultura. E a construción do Reino non pode por menos de Forma-los elementos das culturas humanas. A ruptura entre evanxeo e cultura é sen dúbida, o drama do noso tempo".

En conclusión, eu penso que nos atopamos nun momento decisivo para o futuro da nosa Patria. Galicia, como país ou pobo diferenciado, está na encrucillada más radical da súa historia. Trátase da súa consolidación definitiva ou da súa morte e desaparición como país con identidade propia. E na Galicia rural, como é o caso da nosa Terra de Montes, esta encrucillada é verdadeiramente crucial. Podemos, pois, dicir que AGORA OU NUNCA. E depende de nós.

TOPOONIMIA DE FORCAREI

Francisco Rozados "Rochi"

Unha das disciplinas más fermosas de estudio é a toponimia, porque nos fala directamente da relación que o home ten co seu medio, co medio no que diariamente se desenvolve, ainda que hoxe esa relación estea menoscabada ou deteriorada polas circunstancias do devir e do progreso humano. O home sente desde o momento en que pisa unha superficie a necesidade de darlle nome a todo aquello que o rodea, e esta circunstancia deuse desde os primeiros momentos da evolución, precisamente por esa conveniencia de calificar e denominar a paisaxe, como diría o experto e eminente investigador Elixio Rivas, "escoitando afectos da alma". Segundo el, en xeral, os nomes prerromanos refirense á natureza primaria, montes e correntes de auga. Os nomes latinos mostran o avance da agricultura e adoitan a estar ainda avalados pola fala cotiá. Os xermánicos son, case sen excepción, antropónimos posuidores (este semella sé-lo caso do topónimo FORCAREI). Na toponimia da nosa terra aparecen nomes suxerentes e varios. Un deles é ACIVEIRO, que se pode atopar en distintos documentos tamén coma ACIBEIRO e ACEBEIRO. Provén da mesma raíz que ACEBEDO, ACIVREIRA, ACEVEIRA, ACEVEIRO, ACIVEIRAL e ACEVRAL. Existe confusión ás

veces, segundo deixa ver Moralejo Lasso, con ECIFERUS, que ven de EQUUS FERUS e que daría normalmente EZEBRO/ZEBRO. É un dos casos nos que alternan tanto as grafías i/e (acebo/acebo) coma a b/v (acebo/acevo). O vocablo procede do nome latino do acivro ou acevo, que é ILEX AQUIFOLIUM, de onde derivaria, no latín vulgar, a ACIFOLIU e, nun estadio intermedio da evolución, grafiariase coma AZIVETO. Unha casualidade certamente curiosa é que ACIVEIRO significa o mesmo que HOLLYWOOD, posto que, contrariamente ó que moita xente pensa, o nome da meca do cine non significa "bosque sagrado", (en inglés sagrado é HOLY, non HOLLY) senón "bosque de acevos". Outro topónimo cargado de incidencias é AGRELA, en Millerada, mal grafiado por separado como A GRELA. É este un topónimo que se repite moito en Galicia. Nada ten que ver, ainda que poida parecelo, cunha finca ou predio plantado de grelos, senón que, atendendo á súa verdadeira forma é un diminutivo de AGRA, perfectamente documentado en calquera diccionario, procedente do latín AGER/AGRI, "campo". O seu significado de pequena agra ou pequeno terreo cultivado tamén explica o do topónimo. É, polo tanto, AGRELA un nome de lugar, que se tomamos coma A GRELA tería un falso artigo, en realidade a primeira sílaba da palabra. Isto configura como verdadeira a forma AGRELA, en troques

do falso A GRELA, como postula G. Sacau Rodríguez. Outro topónimo interesante é o de BARCIELA, na parroquia de Castrelo. Estamos neste caso, segundo Fernando Cabeza Quiles, ante un topónimo orográfico definidor das valgadas ou depresións fluviais sobre as que se atopa, suxeríndonos-la palabra BARCO un primeiro significado de concavidade na superficie da terra que logo debeu facerse extensible a instrumentos desa forma. Proviría dunha base quizais céltica BARC ou BARG (asimesmo provenientes de BAR), que debeu significa- la idea de "concavidade, altura, costa". Relacionados con este étimo están tamén BARCO, BARCIA (e o equivalente luso VÁRZEA) e BARXA. Menéndez Pidal deríava do íbero BAIKA ou "beira do río". J. Piel dí: "voz de manifesta origem prelatina, con grande probabilidade celta". Para Moralejo Lasso é precéltica ou paracéltica. Elixio Rivas opina que é prelatina, dunha forma BAR - K - ENA, e presenta unha doble evolución partindo da mesma base:

I) BÁR - K - ENA > BÁRCENA > BÁRCEA, BARCIA.

II) BÁR - K - ENA > BARYENA > BARZEA > BARXIA, BARXA.

E Isidoro Millán mesmo a relaciona con VEIGA, tamén de BAIKA, segundo el un vocáculo protovasco.

Outro nome, este de más altura, o orónimo CANDÁN está relacionado ademais de coa

etimoloxía da "pedra", co posible culto a Xúpiter Candamio. De este culto quedarian testemuñas previas á construción da ermita de San Benito, ó parecer edificada sobre unha antiga ara romana consagrada a tal deus (era moi corrente que os altares paganos fosen logo reconvertidos ó culto cristián). Outra das advocacións do mesmo deus podería sé-la orixe do topónimo ANDÓN, en Acibeiro, que procedería do xenitivo de Xúpiter (lovis) e sería IOVIS ANDERO, o mesmo que podería ter sido a orixe tamén da denominación do linaxe ANDRADE, ainda que non pasa de ser unha hipótese

Outros topónimos que se repiten moito en toda Galicia son GRANXA e GRAÑA. Soamente en Forcarei temos xa os topónimos A GRANXA, en Pereira e Meabia, TRAS DA GRANXA, en Meabia, GRAÑA DE CABANELAS, en Quintillán, GRAÑA DE UMIA, en Meabia, CAMPO DA GRAÑA, en Quintillán e GRAÑA, en Madalena. Tanto GRANXA coma GRAÑA son moi numerosas, como dicimos, por todo o país, e fan referencia á existencia de antigas fundacións eclesiásticas de rango inferior ós mosteiros e prioratos. Segundo Hipólito de Saa case tódolos mosteiros algo importantes tiñan as súas granxas ou grañas que, tendo á fronte un monxe labrego ou mestre, se ocuparian de subministrar produtos agro-gandeiros ós seus respectivos cenobios. A súa orixe hai que buscalo nunha forma autóctona igual ou similar a GRANIA, na grafía medieval, que viría á súa vez de GRANUM (gran do cereal).

Non menos abundante é o topónimo MÁMOA, do que tamén temos

presencia como topónimo menor e maior en Forcarei. Este vén do parecido do propio montículo que se formou arredor do túmulo megalítico, normalmente cuberto de vexetación e terra, co peito ou mama feminina, no latín MAMMULA. Outra das denominacións das mámoas é MEDORRA, que tería a súa orixe na similitude do dolmen cunha columna cónica, que os romanos chamaban META. Unha hipótese que se podería barallar, fundada na posible relación do vocábulo coa denominación medieval da Terra de Montes, que aparece nos documentos inscrita coma MONTES META é que a segunda parte deste topónimo podería té-la súa orixe no feito de que xa na época do megalitismo había cuadrillas ambulantes de canteiros que se ocupaban de ergue-las mámoas, polo que META podería ser la subdenominación dunha terra de especial abundancia de canteiros (na época Sueva denominaríase METTACIOS, como se pode ollar nun documento do Concilio II de Braga no que se outorgaba tal territorio, xunto con Celrigos, Morrazos e Salnés ó bispo de Iria). Non deixa, sen embargo, de ser unha mera hipótese, xa que o normal é que a palabra META fose acoplada sinxelamente a MONTES como sucede noutros topónimos de asociación, caso de CAMPO DA MEDA ou PICO DA MEDA, que sinalan esa semellanza física do monte coa META romana ou columna cónica.

Para rematar prestarímoslle atención á propia denominación do concello, interesante por demais debido ás numerosas conxeturas que sobre o topónimo se teñen feito. Algo que si parece claro é que a orixe é xermánica, cumplindo a regla case xeral nesta subdivisión toponímica de ser un antropónimo posuidor, esto é, que provén da pertenza a un determinado señor ou dono, pertenza que lle daria nome. Segundo deixou escrito o filólogo Isidoro Millán procedería dun xenitivo de posuidor xermánico (FOLCAREDI), do que o precompoñente seía unha voz gótica ou sueva análoga a VOLK, que ten o mesmo significado ca o actual FOLK inglés, é dicir, POBO. conforme a esto, viríamos a obter probablemente unha acepción orixinaria de "POBO pertencente a un tal ARED", o que pode casar coa antiga denominación do núcleo de poboación de Forcarei, COTAREDO, que sería "COTO ARED". Outra hipótese con máis paralelismos no campo da toponimia é a que defende o ourensán padre Crespo, segundo o cal sería palabra bitemática tamén de orixe gótico. A primeira parte derivaría do gótico FRAUJA, que significaría CAUDILLO ou SEÑOR. A súa transformación sería como segue:

-FRAUJA devén FROJA

-FROJA módase en FORJA por metátese (cambio da orde dun son no interior dunha palabra)

-FORJA pasa a FORCA (cambio dun son gutural -J- por outro -C-.)

O segundo elemento, o sufijo -REI, procedería do gótico -REDS, que significa CONSELLO. Poderíamos traduci-

lo sentido, entón, coma CONSELLO DO SEÑOR ou CONSELLO DO CAUDILLO. Existe outra interpretación procedente da "GEOGRAFÍA GENERAL DEL REINO DE GALICIA", do ano 1.936, na que Gerardo Álvarez Limeses combina a explicación da simboloxía do escudo municipal co posible significado ou etimoloxía do topónimo. Segundo dí, o feixe de espigas que atopamos coma emblema municipal pode interpretarse coma de centeo, graminea de cultivo exclusivo tradicional da zona ata a introducción do cultivo do millo. Tamén a presencia en Forcarei do liño e de abundante gandería ovina xustifica a figura que aparece no flanco sinistro, que estima é un fuso ou remate de roca, peza que podería dá-lo seu nome ó municipio, xa que no seu término utilizábase un tipo de roca para a lan rematada en tres púas. Ambas representacións obedecerían ás interpretacións populares do topónimo, coma se derivase de "FORCA", ben no sentido de "FEIXE", ben no da peza citada de tres púas en que remataba o fuso, chamada en galego "FORCA" ou "FORCADO". Quizais a representación

do terrazado teña esta mesma orixe, canto ó significado de "BIFURCACIÓN". Caberia pensar que o complicado brasón fose no seu día imaxinado por algún clérigo erudito (algún relacionado co mosteiro de Aciveiro, por exemplo), versado en etimoloxías, e de aí o carácter parlante dos seus emblemas.

Por último, cabe tamén lembrar que a terra de Forcarei foi denominada nun tempo A BORREIRA, pola abundancia de persoas deste oficio, os borreiros, que se dedicaban a extraer a cera e poñela en condicións de ser traballada polos cereiros. Como se pode observar no catastro do Marqués de la Ensenada, do ano 1.752, só na parroquia de Dúas Igrexas estaban censados 119, más da metade da súa poboación vecinal. Na mesma parroquia estaban asentados tamén a metade dos cereiros da Terra de Montes, pero esta é unha materia á que lle dedicaremos máis tempo en posteriores edicións.

Francisco Rozados "Rochi"

Fontes

- **Cabeza Quiles, F.** (1.992): Os nomes de Lugar. Edicións Xerais de Galicia
- **Moralejo Lasso, A.** (1.977): Toponimia Gallega y Leonesa. Ediciones Pico Sacro.
- **P. Sarmiento:** Colección de voces y frases gallegas, edic. J.L. Pensado. Universidad de Salamanca. (1.970).
- **Rivas Quintas, E.** (1.979): Toponimia de Marín. Anexo 18 de Verba. Universidad de Santiago.
- **Sacau Rodríguez, G.** (1.996): Os nomes da Terra de Vigo, Estudio Etimológico . Inst. de Estudios Vigueses.

CANTO DE ARADA

Luis Amado Carballo

O val é un niño quente
onde de espaldas a igrexa
por direito de pernada
cásase o arado coa terra.

Sementías de milleiros
e montanas cachapudas...
¡Terra brava de Soutelo!

O sol vai guiando as nubens
coa sua aguillada tépeda,
brinca como un chafarís
o cantar d'unha laberca.

Rube pol-a encosta o vento
levando feixes de nubens
acarón de Sanguñedo.

Ceo e terra están ispidos
como outrora Adán e Eva,
foi a mazán do pecado
unha nuben volandeira.

Na caeira de Vilariño
ao chegal-a primaveira
fai a brétema o seu niño.

As nubens choutan á comba
coa corda do Arco da Vella
e pol-o monte os camiños
fuxen co medo das tebras.

O Sol cara Millerada
vai segando na ferrán
coa sua fouce dourada.

En ringla pol-o hourizonte
coas candeñas acesas
ventaba a morte do día
a compañía das estrelas.

Xa saíu aLua choca
levando o fato dos pitos
enriba de Pardesoa.

Encol da Terra de Montes
funga o Sol como unha abella
deixando vinchas de mel
escoando pol-as leiras.

O vento cego relouca
viudo de clocheles e árbores
no casal de Vilapouca.

Luis Amado Carballo, poeta a quien foi dedicado o Día das Letras Galegas de 1.982, naceu en Pontevedra o día 2 de maio de 1.901. Estudiou Filosofía e Letras en Madrid, sen chegar a rematala, desde onde enviaba colaboracións ó "Diario de Pontevedra", fundamentalmente críticas de arte, algún conto e poemas que proclamaban o seu modernismo inicial (Aurora de Nácar, Tríptico a Tórtola Valencia, etc...). Na revista "Vida Gallega" publicou ademais contos de perfil valleinelclanes, autor do que se destacaba coma profundo admirador. En xuño do ano 1.927 sae do prelo o seu primeiro e único libro de poemas publicado en vida, "Proel", pero xa desde o verán de 1.926 atópase o poeta en **Soutelo de Montes**, exercendo o máxisterio e, maiormente, en procura da saude perdida. En Soutelo escribiu algúns dos mellores poemas que despois formarian parte de "O Galo", obra póstuma, tales coma "O Arrieiro" ou este que aquí podemos ler, "Canto de Arada". Morreu en setembro de 1.927 a causa da tuberculose.

Muiños da Gamalla e do Crego, en Salgueiro (Forcarei)

PATROCINAN:

CONSELLERÍA DE CULTURA
COMUNICACIÓN SOCIAL E TURISMO
DIRECCIÓN XERAL DE TURISMO

CONCELLO
DE FORCAREI

EXCMA. DEPUTACIÓN
DE PONTEVEDRA

PATRONATO
PROVINCIAL
DE TURISMO
RIAS BAJAS